БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИН ОРГАНЫ

1960 ч. ОКТЯБРЬ 11 ВТОРНИК № 239 (4728)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮН СОЛУНДА:

Совет-моол дугуржулгага ат салганы (1 арын).

Студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң VI конгрезинге Н. С. Хрущевтүң байыры (1 арын).

Студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң конгрезиниң ажыттынганы (1 арын).

Школалар тудуун кичээнгейге алыр («Шынның» рейдизи) (1 арын).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: О. Мандарый. — Мал ажылын перспективтиг хөгжүдер (2 арын).

Кижилерни ажыл-иш алдаржыдар (2 арын).

Н. Сердобов. — Совет Тыванын 16 чыл ою (2 арын).

Совет Тыванын бир ажыл хүнү (3 арын).

К. Монгуш.—Даалга күүсеттинген (3 арын).

О. Саган-оол. — Чадаана хоорайның хүнү (3 арын).

С. Тамба. — Удурланышкак чурумалдар (3 арын).

КПО-нун Бол Ассамблеязының XV сессиязында (4 арын).

Берлинге болган байырлыг хурал (4 арын).

Грек болгаш делегейниң хөй-ниитизинге М. Глезостүң кадайының чагаазы (4 арын).

Өскерликчи Мобуту күштер чыып турар (4 арын).

Хоорайга бирги чер дээш (4 арын).

ПАРТИЯНЫҢ РАЙОН КОНФЕРЕНЦИЯЛАРЫ

Каа-Хем районнуң партия конференциязы октябрь 22-де ажыттынар. Бодунун район конференциязынга төлептиг ужуражыр дээш Каа-Хемниң коммунистери бо чылын шудургу ажылдап, чеди чылдың ийиги чылының планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселче районнуң ажылчы чоннарын чедиишкиниг эвилелдеп шыдаваннар: **район күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин октябрь 5-те 100,2 хуу күүседип, Төрээн чурттуң шыгжамырынга 1 миллион 100 муң пуд тарааны киирген, малга бөдүүн чемнер белеткээр планын 100 хуу, күрүнеге эт, сүт, дүк садар хүлээлгелерин ажыр күүсеткен.**

Партияның XXI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселче ажылчы чоннарны эвилелдээр талазы-биле партия организацияларының күжениишкиниг ажылдаанын Тожунуң болгаш Эрзиниң коммунистериниң чоокта болган отчёт-сонналдалыг район хуралдары демдеглээн. Коммунистернің организастыг бедик деңнелге болуп эрткен ол районнуң хуралдары СЭКП-ниң Тожу болгаш Эрзин райкомнарының, оларның бирги секретарылары эштер Тембректиң, Чымбаның ажылында бар четпестерни большевикчи өзуг-биле шүгүмчүлеп илереткен болгаш моон сонгаргы сорулгаларны тодаргайлап айыткан.

СЭКП райкомунуң ажылының стилин сайзырангайжыдарын Тожунуң коммунистери шынгыы негээн.—Райкомнуң ажылында кол четпестерниң бирээзи болза кижилер-биле, кадрлар-биле ооң четпес ажылдап турарында—деп, коммунист эш Тамдың-оол шынгыы шүгүмчүлээн. Партия ажылының ол чугуда участогунда ажыл-херектиң байдалы мурнуку чылдардан экижиир туржук харын бөксираан дээрзин ол чугаалаан. СЭКП райкомунуң бирги секретары эш Тембрек, райкүүскомнуң даргазы эш Сенди болгаш районнуң харысалгалыг чамдык ажылдакчылары колхозтарның фермаларынга, бригадаларынга, бүдүрүлге черлеринге барбайн, ында ажыл-херектиң иштинче ханылап кирбейн келгеннер. Чугула айтырыгларны шиитпирлээрде, эш Тембректиң талазындан принцип чок, шиитпирлиг эвес чорукту болдуруп турганын коммунистер илереткен.

Көдээ ажыл-агыйны, ылаңгыя мал ажылын хөгжүдериниң перспективтиг айтырыгларын СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң четпес шиитпирлеп турарын Эрзиниң коммунистериниң район хуралы демдеглээн. Социалистиг хүлээлгелерни чедир күүсетпейн турарын, малчыннар ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды чавыс деңнелге тургусканын октябрь 8—9 хүннеринде болган Тес-Хемниң партия конференциязының делегаттары шүгүмчүлээн.

Партияның район конференциялары—партияның амыдыралында чугула болуушкун. Партия конференцияларының кол сорулгазы болза, төөгүлүг чеди чылдың ийиги чылының планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселдиң дуржулгазын үнүнээри, 1961 чылда практиктиг сорулгаларны тодаргайлаары, оларны шиитпирлээриниң аргаларын айтыры болур. СЭКП-ниң чамдык райкомнарының, элээн хөй партия организацияларының чон ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылында четпестерни партия конференцияларына шыңгыы шүгүмүлеп илередири, районнарның улус ажыл-агыйының перспективтиг айтырыгларын көдүрери, оларны шиитпирлээриниң тодаргай аргаларын айтыры эргежок чугула.

Бо чылдың октябрь 5-те медээни өзугаар алырга, областың колхозтарында тараа культураларының 21,4 хуузу сыпка хевээр турган. Дүжүт ажаан ёлыышкыны ылаңгыя Чөөш-Хемчик, Улуг-Хем районнарда, «Өөк», «Тиилелге» совхозтарда дыка саадаан. Мал чемнерин белеткээр, картофельди болгаш ногааларны ажаап алыр, күскү чаңгыс аңдарылгазын чорудар ажылдар элээн хөй районнарда саадап турар. Мал чемнериниң белеткели ылаңгыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда, «Кызыл партизан», «Өөк», «Элегес» совхозтарда кончуг хожудаан. Мал кыштагладыышкынына үлегерлиг белеткенири, мал чемнерин белеткээр планны бүгү-ле аргаларны хереглеп турган дүрген күүседири, арткан тарааны, картофельди, ногааны ең кыска хуусаада ажаап алыры, күскү аңгыс аңдарылгазының планын чер доңгалакта бедик шынарлыг кылдыр бүрүн күүседири, күрүнеге тараа садар талалыбиле социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде боттандырары, капитал тудуунуң темпизин дүргедедири — партияның район конференцияларынга көдээниң коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының күш-ажылчы белээ болур.

Районнарның болгаш Кызыл хоорайның партия конференциялары октябрь болгаш ноябрь айларда болуп эртер. Партия конференцияларынга организастыг болгаш техниктиг белеткелдерни баш бурунгаар хынамчалыг чорудары, оларның ажылынга сөңгүттүрген бүгү делегаттарның идепкейлиг киржилгезин хандырары эргежок чугула. Партия конференцияларынга белектиг ужуражыр дээш коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүлүшкүнүн чер-черниң партия организациялары чедип алыр ужурлуг.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң төөгүлүг чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселге көдээниң коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң тодаргай сорулгаларын районнарның партия конференциялары айтыр болгаш СЭКП райкомнарының, партия эге организацияларының чон ортузунга масса-политиктиг база организакчы ажылын чаа сорулгаларга дүүштүр улам ыңай экижидеринге чугула базымны кылыр.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязы.

Чурукта: Чехословакияның Социалистиг Республиказының төлээлериниң баштыңы президент А. Новотный биле совет төлээлериниң баштыңы ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүң КНО-нун чанында ЧСР-ниң төлээ черинге ужуражыышкыны.

Фото СЭТА-ның тускай фотокорреспондентизи В. Егоровтуу.

(Чурукту радио дамчыштыр хүлээп алган).

Совет-моол дугуржулгага ат салганы

Хамааты дээди өөредилге черлеринге болгаш әртем-шинчилел институттарынга студентилерни болгаш аспирантыларны кайы-кайызынга өөредириниң негелделериниң дугайында ССРЭ-ниң чазаа биле Моол Арат Республиканың чазаанын арызында дугуржулгага ат салыышкыны 1960 чылдың октябрь 8-те Москвага болган.

Студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң VI конгрезинге Н. С. Хрущевтүң байыры

Эш Н. С. Хрущев студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң Багдадта ажыттынган VI конгрезинге телеграмма чоруткан. Конгресстиң киржикчилеринге болгаш оларның күүрү-биле янзы-бүрү чурттарның хөй миллион студентилеринге эш Н. С. Хрущев чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Аныяктар, студентилер болза, кижи төрелгетенни дүвүредип турар ең чугула айтырыгларны шиитпирлээринге дузалап шыдаар идепкейлиг күш болур деп Н. С. Хрущев бижип турар. Амгы үениң ындыг чугула айтырыглары болза чепсегленишкинни дүжүриниң айтырыы болгаш бүжар колониалисчи ёзу-чурумнардан кижи төрелгетенни бүрүн хостаары болур дээрзинге мөзөг-биле чөпшээрежир боор силер деп бодап тур мен, өргим өөнүктер. Бистиң оран делегейивистиң чүс-чүс миллион кижилериниң аас-кежин болгаш чечектелишкини, аныяк салгакчыларның келир үеэ ол айтырыгларның чедишкиниг шиитпирлеттинеринден хамаажып турар.

Амгы үениң ең чугула айтырыгларын чугаалажып көрүп турары, Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының хуралдаар залынче чүс-чүс миллион кижилериниң кичээнгейи көрүнген шак ындыг кайгамчыктыг үеде конгрессти чыылганын Совет чазактың баштыңы демдеглээн. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге төлептиг салыышкынны студентилер киирер дээрзинге идегелин эш Н. С. Хрущев илергейлээн.

(СЭТА).

Студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң VI конгрезиниң ажыттынганы

БАГДАД, (СЭТА). Маңаа октябрь 8-те студентилерниң Бүгү делегей эвилелиниң (СБЭ) VI конгрези ажыттынган. Конгрессти ажылынга 75 чурттарның төлээлери киржип турар.

Делегейниң чамдык организацияларының — Демократтыг аныяктарның Бүгү делегей Федерациязының, Тайбың-ның Бүгү делегей Чөвүлелиниң, профэвилелдериниң Бүгү делегей федерациязының болгаш өскелернин-даа төлээлекчилери конгрессте олуржуп турар.

Студентилерниң бо конгрезиниң төлээлери болза, бүгү делегейнин аныяктарының чаңгыс эвинин, боттарының чурттарының национал хамаарышпас чоруу дээш, студентилерниң материал, социал болгаш культура байдалын экижидери дээш колониалисчи тергиидээшкинге удур аныяктарның болгаш дарлаттырган чурттарның демиселиниң айтырыгларын чугаалажып көөр дээш чыылганнар. Чепсегленишкинни бүгүнүнүн дүжүрер, «соок дайынны» соксадыр, улустар аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар, тайбынны быжыглаары дээн ышкаш, улустар аразының ындыг сонгаарлаттынмас айтырыгларын база чугаалажыр.

Социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң ажыл-ишчилери чеди чылдың ийиги чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде чедиишкиниг күүсеткен дугайында колхоз даргазы эш Гудков, парторганизация секретары эш Диденко СЭКП обкомунга болгаш облүүскомга рапорттаннар.

Колхоз күрүнеге 2350 тонна тарааны садар турган, октябрь 8-те 2369 тоннаны саткан. Күрүнеге эт садарының планын октябрь 1-де 113,2 хуу, сүттү—105,2 хуу, дүктү—103,1 хуу күүсеткен. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын садары уламчылавышаан болгаш кыштаглаашкынга белеткелди чорудуп турар.

Октябрьның 43 чылынга уткуштур

Чоокта чаа областың культура әргелелиниң типографиязының илувунга коллективтиг ниити хуралы болуп эрткен. Ол хуралга типографияның аңгы-аңгы цехтери, бригадалары болгаш мурнакчы ажылчыннары Октябрь байырлалынга алдар болдурган бедиткен чаа хүлээлгелерни алганнар. Чижээ, октябрь айның бүдүрүлге планын парлаар цех 105 хуу, дептерлээр цех 102 хуу, чурук парлаар цех 110 хуу күүседир деп тус-тус хүлээлгелерни алганнар. Ол ышкаш ниити коллектив октябрь айда планын бараанны продукция талазы-биле 120 хуу күүседир, продукцияның бот-үнезин 3 хуу чиигедир, пландан ажыр 8000 рубль түүнүг орулганы чедип алыр болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3 хуу бедидер деп чаа хүлээлгелерни алган.

Ол бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары эштер Жарова, Бражникова, Толстикова олар планын 102 хуу күүседирин тус-тузунда хүлээнмишаан, коллективтиг бүгү кежигүннерин хөй-ниити ажылдарга, бот-тывынгыр уран үүл бөлгүмүнге идепкейлиг киржиринче кыйгырганнар. Ол кыйгырыгны типографияның ажылчыннары чаңгыс үн-биле деткээннер.

В. МАГЕРЯ,
типографияда парлакчы.

Саанчыларның үлүү

Н. С. Хрущевтүң КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязынга чугаазын Таңды районнуң Сталин аттыг колхозунда Могайның сүтбараан фермазының саанчылары деткивишаан, мал кыштагладыышкынына төлептиг белеткенирин шиитпирлээннер. Саанчылар сөөлгү хүннерде 100 инек кирер кажааның көрженин хоорап, септеп чылыглаан. Бызаа кажаазын чугайлааш, 15 тонна өдекти бөлген.

Саанчылар болгаш кадарчылар 40,5 тонна сигенни боттары белеткээн. 60 харлыг кадарчы Х. Натпит-оол мал чемнери белеткээринге идепкейлиг киришкен.

Ол фермада малдың продуктулуг чоруун бедидерин хандыр өөренир сорулгалыг тускай бөлгүмнү организастаан. Эш С. Янчарга башкылаткан 13 кижи ол бөлгүмде хаара туттунган.

Күш-ажылчы чедиишкин

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунда саанчыларның мергежили чыл келген тудум өзүп турар. Саанчыларның аразында мырынай аныяк кыстар бар. Ол кыстар дуржулгалыг саанчылардан тудак чок.

Он алды харлыг саанчы кыс Хертек Балгаат эки ажылдаан. 12 инектериниден 9 айларның дургузунда 9939,4 литр, азы инек бүрүзүнден 828,3 литр сүттү алган. А. Хертек Долума ол кыстан база-ла тудак чок, инек бүрүзүнден-не 791,3 литрни саган.

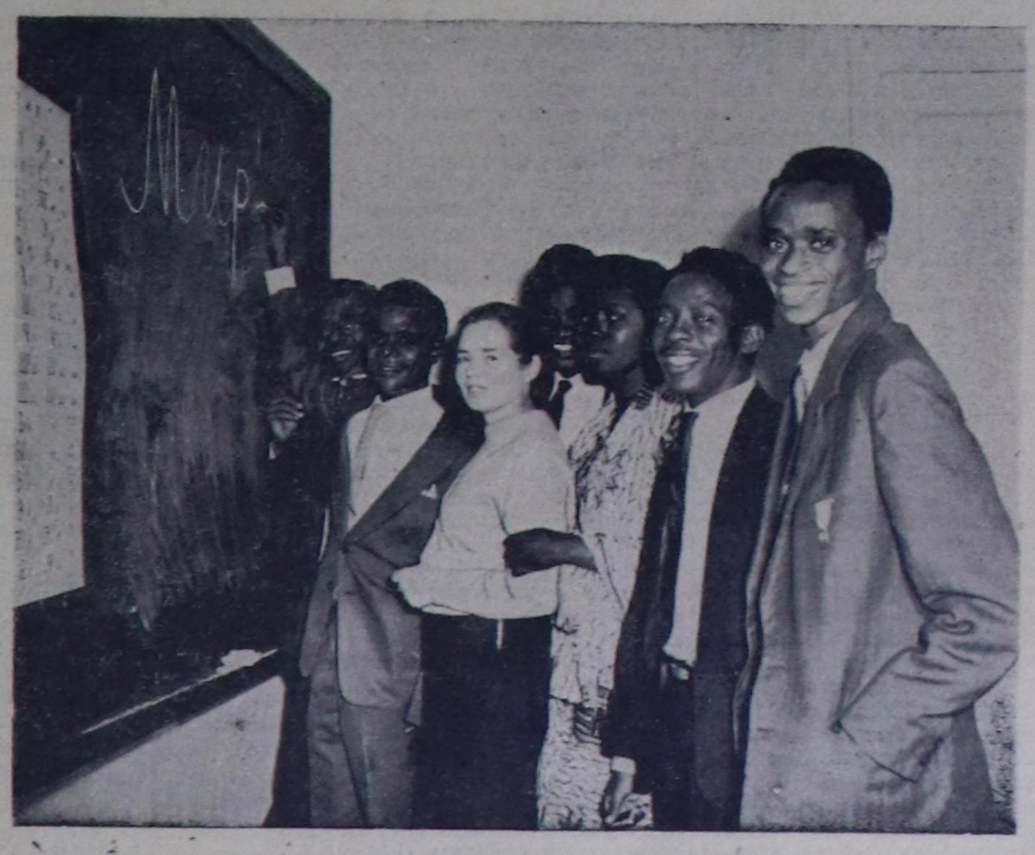

Москва. Улустарның найыралының университединде студентилерниң өөредилгези октябрь 1-де өгелээн.

Чурукта: Нигерия Федерациязындан келген студентилер боттарының орус башкызы З. С. Юрефьева-биле кады орус дылдың баштайгы кичээлинин соонда турлар.

Фото **М. Редькинниң.**
СЭТА-ның фотохрониказы.

Школалар тудуун кичээнгейге алыр

1. ИВАН ПОМИНОВ ШУГУЛДАП ТУРАР

«Шынның» рейд бригадазының бир кежигүнү Улуг-Хем районнуң септелге-тудуг конторазының начальниги эш Иван Поминовка албан ужурунда чеде берген. Келген ажылдакчыны Иван Андреевич эштиг-эвилеп уткуп алган.

— Шагаан-Арыгның школа-интернадының тудуу чоп кончуг саадап турарыл бо?—деп айтырыгны дыннаап-ла, Иван Андреевичиниң арны хүүлүп, шүгүлдап, мынчаар харылаан:

— Солунга бижиир дээш бе? Озалдаан-дыр силер ынар. Чыл тенер чыгай берген болгай ыңар...

Барып-барып септелге-тудуг конторазының начальниги кижи турган И. Поминовтуң школа-интернаттың тудуунуң чылдагаан чокка хожудап турарын миннип, харын-даа ол тудугну дүргедедир хемчегларни алырының орнунга шугулдап, ажыныш орары окта шын эвес.

Шагаан-Арыг хоорайга туттунган турар ол школа-интернаттың тудуу 1958 чылда-ла эгелээн. Ооң тудуунга хереглеттинер акша-хөрөнгини күрүне четчир түүнүг үндүрүп берген. Ам херек кырында ол тудугнуң таваа безин салдынмаан. Тудугга хереглээр даш дөрт-беш черге аңгыаңгы дүжүртүнүп, сөөртүлгезинге улуг чарыгдал, шүүдел үнген.

— Школа-интернаттың тудуу чүге ынчаар хожудаанын?—деп айтырыгны тургузуп кээрге облоно-даа, облпроект-даа, районо, райсептелге-тудуг конторазы-даа бот-боттарының аразында чая кагжып, чугула тудугнуң саадаанының дугайында харыысалгадан чайлаарын оралдажып турарлар. Ынчаарга үстүнде албан организацияларның удуртукчулары, ылаңгыя райкүүском (даргазы эш В. Түметей) школа-интернаттың тудуунуң хожудап турарындан районнуң школаларында, ылаңгыя № 2 он бир чыл ортумак школазында дүвүренчиг байдал тургустуна бергенин эскербейн турар. Херек кырында байдалды алгаш көөрге, Шагаан-Арытның № 2 школазының интернадында өөреникчилер бир орунга ийи-ийи кылдыр хойгажып удуур ужурга таварышкан.

2. ХОЖУДААН, ШЫНАРЫ КУДУ

Дүвүренчиг байдал чугле школа-интернаттың тудуунуң хожудаанында өвес, харын «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем фермазында база «Х Улуг хурал» колхозтуң Баян-Кол суурда 160-160 өөреникчилер өөренир школаларның тудугларының ара кагдынганында болгаш тудуг материалдарының шынар чугунда боор турар-дыр. «УТКА 25 чылы» совхозтуң дирекция чери (директору эш Стихарев) күрүнеңиң акша-хөрөнгизи-биле уруглларга эки шынарлыг, чаа школаны тудуп бээринин орнунга, харын школа туткан аттыг-ла болурун ораладашкан. Чүл дээрге чаа школа тударының орнунга совхоз Арыскан участогунга мурнунда ара кагдынган школа тудуунуң өрги ыяжын көжүрүп сөөртүп алгаш, ооң кырынга бир күрү безин четче салбайн чыткаш-ла, ам тудугнуң ажылын шуут уткан.

☆

(„Шынның" рейдизи).

☆ ☆

Ол ышкаш «Х Улуг хурал» колхозтуң баштаар чери 160 кижи өөренир школаның тудуун база саададып турар. Чүл дээрге ол колхозтуң тудугжулары чаа школаның тудуунга каш-ла курну салгаш, чайын-на тудугчу ара кагтаннар. Тудугчун ынчаар ара кагдынган чылдагааны болза, тудуг ыяжының машина бардынмас кадыр-берт черлерде белеткеттингенинде. Колхоз даргазы эш Андросов, Баян-Кол көдээ Советтиң даргазы эш Хөпээнчик олар бо дугайында сагыш амыр олуруп турар.

Школалар тудуунуң хуусаалары саадап, харын ол тудугларның чамдыктарының шуут чорувайн турарыбиле кады, ажыглалда кирген чаа интернаттарның, школаларның туттунган шынары кончуг багай бооп турарын демдеглээр херек. Чижээ, «СЭКП-ниң XX съездизи» колхоз (даргазы эш Лопсан-оол) бо өөредилге чылының өгезинде 160 уруглар өөренир чаа школаның тудуун доосканн. Ол болза колхозчу тудугжуларның өөреникчи уруглларынга күш-ажылчы улуг белээ. Ынчаарга маңаа ол тудугнуң шынарының багын, чамдык чедир кылдынмаан үүлдерин демдеглевейн барын болбас. Бо тудугнуң улуг четпес үүлдери болза, ол школаның фундаментизин цементилеп быжыг кылбаанындан школаның чамдык азыглары амданна үндүрүк-киирик болуп, кирер аскында бир күр эмчие берген. Сонгаларында форточкалар болгаш фрамуга база чок. База школаның херими-даа, уруглларның арыгланыр чери-даа шуут кылдынмаан, ол ышкаш демир крышазының шынары база багай. Бо бүгүнүң түннелинде ол чаа школаны күрүне комиссиязы хүлээп албаан.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң дирекциязының үүленин беленин хараар шын өвес оруун «Улуг-Хая» колхозтуң баштаар чери (даргазы турган эш Сүмбүр) өдерген. 50 өөреникчилер чурттаар чаа интернатты тудуп бөөр бооп, күрүнеңиң хөй түннүг акшазын алгаш, шала туттунган өрги бажыңны чедир кылгаш, будаш, чаа интернат туттувус деп турар.

«Чодураа» колхозтуң тудугжулары 50 уруглар чурттаар интернаттың тудуун доозуп, иштинде туйбу суугуларны салып, ажыглалга киргиннер. Ындыг болза-даа ол бажыңның крышазы болгаш иштики шеверлөөр ажылдары ам-даа доозулбаан.

Районда школалар болгаш интернаттар тудугларының байдалын райкүүском сонуургап көрбөөн өвес. Ынчаарга күүском школалар, интернаттар тудуун чүгле саазын кырынга, шиитпирлерге бижиири-биле өөлежип келген. Барымдаага райкүүкомнуң бо чылдың февраль бирде хуралының шиитпирин алырга четчир. Күүскомнуң ол хуралынга районда школа тудугларының чоруп турарының дугайын чугаалашкаш, шиитпирде школаларның болгаш интернаттарның бүгү тудугларының доостурун июль бирээде бүрүн хандырар деп айыткан. Ынчаарга үк шиитпирниң күүселдезин райкүүком боттандырбаанын школалар болгаш интернаттар тудугларының хөлүн әртир өзалдааны болгаш шынар чок бооп турары херечилеп турар. Школалар болгаш интернаттар тудугларын саадатканы-биле кады райкүүском-даа, ооң чер-черде көдээ Советтери-даа сес чылдың ыяавыла бүгү-ниити өөредилгениң хоойлуузун боттандырарынче кичээнгейни кошкак тургускан. Ооң ужурунда 75 школа назылыг уруглар школаларда өөренмейн турар. Школа назылыг уруглардың үчүү районнуң бир-даа көдээ Совединде чок. Ылаңгыя Хөндерге көдээ Советтиң (даргазы эш Хурагандай) девискээринде өөренмейн турар школа назылыг уруглар хөй.

Школалар тудуунуң болгаш школаларның материалдыг базазын быжыглаар хемчегларнің дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында школаларның бүгү тудугларын күрген ажыглалга киирерин айыткан. Партияның болгаш чазактың бо айтыышкынын ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем райкүүскомунуң болгаш ооң чер-черде Советтериниң тоомчага албайн турарын айытышаан, хожудап турар үстүнде тудугларже чогуур кичээнгейни салырын олардан негөөр херек.

В. БУДУК-ООЛ,
Шагаан-Арыгның № 2 школазының директору.
Ш. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» колхозта хөй уруглларлыг ада.
А. БЕГЗИ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ—15 ЧЫЛ БОЛГАН

Кызылдың башкы училищезинин башкылары, ажылчыннары, студентилери Кызыл хоорайның хөй-ниитизи болгаш мурнунда ол училищени доосканнар училищениң организастаттынын турустунга-ла 15 чыл болган оюн эрткен субботада демдеглеп эрттиргеннер.

Башкы училищелиниң 15 чыл болган оюнуң дугайында илеткелди ол-ла училищениң өөредилге өргелекчизи В. Л. Ладанова кылган. 15 чылдарның дургузунда училищени очно өөредилге-биле 572 кижи, заочный өөредилге-биле 749 кижи доозуп, башкы дипломнарны алгаш Совет Тыванын школаларында ажылдап турар.

Училищениң 15 чыл болган оюнга холбаштыр СЭКП өбкомунуң школа килдизинин өргелекчизи эш Содунам, облоно өргелекчизи эш Болдур-оол олар байыр чедирип, училищенин моон сонгаар-даа улам улуг чедиишкиннерлиг ажылдаарын күүсеп чуве чугаалаваннар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Мал ажылын перспективтиг хөгжүдер

Партияның XXI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының социалистиг көдээ ажыл-агыйының күүлүг өскүрлүүшкүүнүн чедип алыр талазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш Эрзин районнуң партия организациязы эрткен отчёттуг үениң дургузунда чон ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды эдээн күштелдиргенин СЭКП райкомунуң секретары эш **С. Чымба** коммунистернин район хуралынга илеткээн.

1960 чылда районнуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты калбартыышаан, бо чылдың тос айларында Төрээн чуртка 13980 центнер эштти, 3390 центнер сүттү, 1620 центнер дүктү берип, үшкү кварталдың хүлээлгелерин, ооң иштинде сүттү, дүктү күрүнеге садарының чыл планын бедиткен хүлээлге ёзугаар хуусаа бетинде күүседипкен. Районнуң партия организациязы 1960 чылда малчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартыр болгаш мурнакчы дуржулганы неттередир талазы-биле мурнуку чылдардан дээре ажылдаан. Ол чүл дизе, рязаньчыларның үлегерин ёзугаар малчыннарның хүралдарын, саанчыларның семинарын болгаш тускай хүнүн организастап эрттиргилээн. Сүт саалдазын көвүдедири, мал чемнерин белеткээр планны долдур күүседири дээш, фермалар, бригадалар аразында чарышты организастааш, типлекчилерге шаңналдарны тыпсын келген. Амгы үеде мал кыштаглаашкынынга үлегерлиг белеткел дээш чарыш колхозтарда, туслуг фермаларда калбарган. Ооң типлекчилериңге тыпсыр шаңналдар база доктааттӹнгаан. 1959—1960 чылдарының дургузунда мал ажылынче 12 коммунистерни, 26 комсомолчуларны ажылдадып чоруткан. Эвт, сүт болгаш дүк бүдүрер хөрекке бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчыларның хүрээлеңи колхоз бүрүүнде улам өзүп турар. Чижээ, сүт саалдазының талазы-биле колхозтар аразының чарыжынга эрткен айлар дургузунда типлекчи болуп келген «Кызыл сылдыс» колхозтуң № 1 сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш Эгер, дуржулгалыг саанчы Долзат, «Коммунизмче орук» колхозтуң саанчызы Быраат, хойжулар Чигжит, Сагаачы, «Чаа орук» колхозтуң хойжузу Сидоо, «Мөрен» колхозта Сувак, Идам болгаш өске-даа малчыннар мал ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алганнар.

Эрзиниң коммунистериниң отчёт-сонгулдалыг район хуралы организастыг бедик деңнелге болуп эрткен. Көдээниң коммунистери чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселдиң дуржулгазын түүнеп, моон соңгаргы перспективтиг сорулгаларче кол кичээнгейни салып, ол негелдеге дүүштүр партия райкомунуң эрткен отчёттуг үеде удуртулгазынга шыңгыы анализти берип, бар турган четпестерни принципиалдыг илереткеннер. Хуралга 24 коммунистер санал берген.

— Районнуң экономиказының кол үндезини болур мал ажылын хөгжүдериниң перспективазы чер ажылын бистиң колхозтарывыска мал ажылы-биле деңге сайзырадырын негёп турар. Ындыг турбуже, партиялың район комитединиң бюрозу болгаш райкууском бо чугула негелдегӥ эмиги чергениң айтырыы кылдыр дөрүп, эренгей, четпес удуртуп келгенинге моон соңгаар эптежир аргажок. Колхозтарның экономиктиг көргүзүглерин анализтаэриниң кол чүүтү көдээ ажыл-агыйның 100 га ажыглалдыг шөлүнге онааштыр бүүргеи продуктуларны саанаары болгай. Ынчаарга бистиң районда чеми чөп, бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче кичээнгей салдынмайн келген. Ол болза районнуң көдээ ажылгый инспекциязынга партия райкомунуң удуртулга, негелдезинин хөшкаандан хамааржыр—деп, «Кызыл сылдыс» колхозтуң агроному эш Чаткар шүүмчүлээн.

Партия райкомунуң бюрозу, ооң секретарылары эштер Чымба, Шыырап хүн бүрүнүң ажыл-агый айтыгларынче колдадыр хандыгып чаруыкаш, партийжи организакчы болгаш политиктиг ажылдарны чон ортузунга күштелдирер талазы-биле партия организацияларынга практиктиг дузаны болгаш боттуг удуртулганы четпес хандырып келген. Ооң түннелинде тус-тус партия организацияларының масса-политиктиг болгаш организакчы ажылында улуг четпестер бар. Колхоз бүдүрүлгезинин мурнакчылары хөй турбуке, «Чаа орук», «Кызыл сылдыс» болгаш «Коммунизмче орук» колхозларда партия организациялары отчёттуг үениң дургузунда өспээн болуп турар. Партия хуралдарының үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастаары, хынаары, хөй-ниитиниң организацияларын болгаш агитколлективтерни удуртуу, аныяк коммунистер-биле кижилдиге ажылын чорудары ышкаш партияның иштики ажылдарын чамдык эге организациялар сулараткан. Ажылчы чоннуң, ылангыя малчыннарның ортузунга масса-политиктиг ажылдарның четпес чоруттунуп келгенин, бо байдалче райкомнуң, бюро хөжүгүннериниң, секретарларның барык кичээнгей салбаанын коммунистер шыңгыы шүүмчүлээн.

— Төре-Хөл участогунда малчыннар ортузунга лекциялар, беседалар, номчулгалар кончуг ховар чоруттунуп турар. Бо чылдың тос айларының дургузунда биске райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи эш Чамзырай чаңгыс-ла катап лекция номчаан. Оон өске удуртур ажылдакчылар биске барбаан. Чоннуң амыдыралчуртталгазы, ажыл-ижи-биле эки таныжып көөр херек. Малчыннарга лекциялары, беседаларны, номчулгаларны доктаамал кылыры, кино, концерттерни үргүлчү көргүзэри чугула—деп, малчыннар эштер Седип, Чамыян олар саналданнар.

Мал ажылынга партийжи удуртулгада кол четпестерниң бирээзи—ол эң чугула участокка коммунистерниң күжүн таарыштыр организаставаанында, мал ажылында коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидерин чедип албаанында. Районда 185 коммунистерден мал ажылында чүгле 53 кижи ажылдап турар. Райком секретарының отчёт илеткелинде ол 53 коммунист малчыннарның иштинден чеже кижи областың мурнакчы хойжулары эштер Лопсанчаптың, Канданның дуржулгазын ажыглап турарыд, семиртилге талазы-биле кым бедик көргүзүглүг болганыл дээн чижектиг мал ажылынга чаа, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип турарларның дугайында чүнү-даа чугаалаваан. Эш Лопсанчаптың үлегерин ёзугаар коданында хойларның бир чылда ийи удаа оолдаашкынын чедип алырын хүлээнгеш, ажылдап турар колхозчу малчыннар Лупсаа, Эриң чижектиг хойжуларны безин илеткелинге киирбээн. Район комитединиң бюрозунуң мал ажылын эрги метод-биле удуртуп турарының фактызы моон безин илдең. Ынчаарга партийжи удуртулгада кол чүүл болза, бүдүрүлгенин, ажыл-агыйның участок бүрүзүнге бүгү-ле чаа, деппилгелиг мурнакчы чүүлдерни, чогаадыкчы аргаларны деткиири, өстүрүп хөгжүдери болур. Мал ажылынга өренгей удуртулганың түүнелинде 1959—1960 чылдарның кыжынында ниитизи-биле 12 муң баш малдар районнуң колхозтарынга хораан. 100 баш төрүүр хойга, өшкүге, инекке онааштыр 43 хураганнарны, 49 анайларны, 75 бызаалларны районнуң колхозтары камгалап ап, чавыс көргүзүглүг болган. Мал ажылында чаа перспективтиг чүүл — уксаа экижидилгезинин хемчеглери районда оожум боттанып турар. Бүгү хойларның чүгле 39, инектернин—27, чылгының—25 хуузу экижиттинген уксаалыг болуп турар. Үстүнде көргүзүглер талазы-биле Эрзин району бодунуң чаржып турар кожазы Тес-Хем райондан чавыс түүнелдерлиг болган.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң ажылының стилинде улуг четпестер бар. Барык-ла неделя бүрүзүнде бюро болгаш күүскомнуң хуралдарын чыып, аңаа чамдыкта белеткел чок айтырыгларны чугаалажып, хөй шак үени чарыгдап, үндүрген шиитпирлериң херек кырында күүселдезин хынавайн келген.

Эрзиниң коммунистериниң отчёт-сонгулдалыг район хуралынга болган санал шүүмчүлелдер болза коммунистериң идей-политиктиг деңнелиниң бедээнин, партияның салган сорулгаларының деңнелинге чедир улус-ажыл-агыйының участок бүрүзүн перспективтин-биле, ажылхерегӥ билири-биле удуртурунга оларның негелдезинин өскенин хереченлеп турар.

Илереттинген четпестерни чайладырының аргаларын, чеди чылдын үшкү чылында районнуң партия организациязының сорулгаларын тодаргай айыткан доктаалды хурал хүлээп алган. Районнуң коммунистериниң отчёт-сонгулдалыг хуралынын ажылынга СЭКП обкомунуң секретары эш **М. Мендуме** киришкен.

• • •

СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретарынга эш **С. Чымба**, ийиги секретарынга эш **О. Ширап** олар соңгуттурган.

О. МАНДАРЫЙ.

КИЖИЛЕРНИ АЖЫЛ-ИШ АЛДАРЖЫДАР

Күш-ажылчы өг-бүле

— Каям, оглум Глеб, «Шыны» номчуй каапталы, ам-даа 15 минута бар-дыр—дээш холунуң шагынче көргеш, чемненир столдан туруп келген аныяк эр кадайының куспактап турганы оглун чассытпышаан, удуур өрээлде төгерик столга кээп олурупкаш, сөөлгү почта-биле келген солунналарны алгаш ооң бирээзин номчуй берген. Совет төлээлериниң баштыны Н. С. Хрущевтуң Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XV сессиязынга чугаазын болгаш өске-даа чугула чүүлдерни парлаан-дыр — деп ол кадайынга улам тодаргайлап чугаалаан. Ынчан ол аныяк кижилериң сеткил-сагыжында чаа улуг өөрүшкү илдең турду. Бо болза «Чодураа» колхозтуң эң эки чолаачыларының бирээзи Балданай Томбуунуң өг-бүлезинде бир дүштеки чапсарда байдал-дыр.

Белдир-Арыг суурнуң Ленин кудумчузунуң № 27 бажынга кирген кижи бо аныяк өг-бүленің культурлуг, байлак чуртталгазын магадаар. Үш бичежек өрээлчигештерлиг ол колхозчу бажында бүгү-ле чүве арыг-силиг, чүрүм чыскаалдыг. Культурлуг чурттала-амыдыралдың эргежок чугула хөрекселдери, деригелери бар: 600 рубль өртектиг чем шкавы, хеп суттар улуг шкаф, даараныр машина, патефон болгаш өске-даа хөрекселдер бар, бүрүн хөрекселдерлиг үш демир оруннар, янзы-бүрү чемоданнар. Чугайлыг аккыр ханаларда хоолап каан чуруктар, сиилип даараан чүүлдер, маттал бижиктер, тюльдер-биле көжегеленээн соңгалар чанында чечектер, столдар, стулдар болгаш дозулуг шала шилденчек кыланайнып турар. Үнер эжик чанында улуг көрүнчүк болгаш чунар демир.

Ол-ла бүгү аныяк өг-бүленің аксеткилдиг, кызымаккай, найыралдыг күш-ажылының көргүзүү-дүр. Күш-ажыл—чурттаганы каастаар деп чүве ол-дур.

Томбуунуң өг-бүлезинде шупту 6 кижи, олардан ажылдаары чүгле ийи: боду беш чылда чолаачылаан, кадайы ийи чылда хлеб быжырып келген. Бо чылдың бирги чартында олар 1160 ажыг күш-хүннерни ажылдап алган. Томбуу ам колхозтуң дүжүт ажаан алышкынында киржип, тараа сөөртүп ажылдап турар. Найыралдыг, күш-ажылчы өг-бүленің эзлери төрээн колхозунда идепкейлиг хөй-ниитичилер. Көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге киржип, ырлап, танцылап турарлар. Томбуу Борбай Самагалдай көдээ Советтиң депутады.

Чурукта: Балданай Томбуунуң өг-бүлези дүштеки дыштанылга үезинде.

Сөзү болгаш фотозу
М. ОЮННУУ.

Мурнакчы малчыннар

Кыргыс Шыгжаа Сарыгович Ленин аттыг колхоз организастаттынып тургустунга-ла ниитинин мал ажылынга үргүлчү, шынаппа могаг-шылаг чок ажылдап келген. Ол баштай колхозка чылчылап, ооң соонда инек кадарчызынга алаан каш чылдарда ажылдааш, малдың деңгилдезин эки организастап, чер баазр бөлүн санын менди ажаап-карактап келген. Бо үениң иштинде Кыргыс Шыгжаа төрээн колхозунга оп-он баш инек, чылгы малды өстүрүп, ажаап берген.

Хөй чылдарда колхозтуң мал ажылынга ажылдап келген дуржулгалыг малчын эш Ш. Кыргыска колхоз баштаар чери мал ажылының харыысалгалыг адыры—хой мал малдап ажылдаарын дааскан. Ол чаа ажылга малчын база-ла кызымаккайын болгаш ак-сеткилдиин көргүскен. Чүл дээрге 350 баш төрүүр хоюн Шыгжаа Сарыгович Эдезиң ужу деп черге чайлыглаткан. Ооң хойларының деңгилдези, өске кадарчыларныыңга бодааргa, черле кончуг эки. Силиг дүктерлиг, семис-семис кудуруктарлыг ол кодан хойларны кижи көргенде: хүр кыш ажырарынга эзэн дыкала кыскан-дыр ийин кылдыр бодаар.

Бо мурнакчы хойжу хойларның чүгле чайгы деңгилдезин эки организастаан эвес, харын оларга сиген-ширбис кезип белеткеп алырынче база сагыш салган. Сиген кезилдезинин үезинде эш Шыгжаа 200 хөпээн сигенни бөлгеш сарааттажып, быжыглаттынган малынга чем-суурну тургузуп алырынга идепкейлиг киришкен. Ол ышкаш Улуг-Ой деп черде кыштаанын чанында чоогаларның сигенин амгы үеде база хөпээннеп, сарааттап ап, кыштаанда хой, хураган кажааларын септен киришкен. Часкы, күскү кыргылданы организастыг чидириг чокка эрттиргеш, Шыгжаа Сарыгович бир хойдан 2 килограмм дүк кыргыш алыр хүлээлгезин күүседипкен.

* * *

Ол-ла колхозтуң Чыланыыт деп черге үргүлчү инек кадарып келген, даштын көөрге оожум топтуг, чүве чугаалап орда далаш чок, ынчангаш чүвениң алыс ук дозун чугаалаар, кижи ортузу чеде берген малчынны танывас, билбес кижи Улуг-Хемниң Хайыраклан, Арыг-Бажы, Чааты, Көк-Чыраа ол ынчаар чок. Ол болза колхозта хойжу Ондар Шожапаевич Серээ.

— Колхозумга сөөлгү каш чылдарда улаштыр инек кадарып келгеш, чылдын-на чүс хөре бызааларны немей азырап берип келдим. Ол дээрге малчын кижиниң колхозтуң мурнунга хүлээлгези болгай—деп, Ондар Шожапаевич бодунуң ажыл-ижиниң дугайын ынчаар мактаныг чокка чугаалап орар.

Аныяндан мал малдап, аңаа улуг арга-дуржулгалыг Ондар Шожапаевичиге колхозтуң баштаар чери, партия организациязы энир чылдан бээр шээр мал ажылынга ажылдаарын сүмелээн. Ол ажылды эш Ондар Серээ база улуг харыысалгалыг, кызымаа-биле кылып турар. Бурунгу чылын кададынга алган хураганнарын ам ол улуг төрүүр хойлар кылдыр доруктуруп өстүрүп алган. Бо чылын бир хойдан-на 2 килограмм дүктү кыргып ап, бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ол күүсеткен. Хоочун кадарчы кодан хоюн Хендергекиң изиг оттуг, көктүг-шыктыг чайлагларының бирээзи—Бестиг-Карага одарладып, семиртип чайлаткан. Ооң хойларының деңгиддези база эки. Ынчангаш ол хойлар кыштың соогунга торулбас, хур ажар дээзи чугаажок.

А. БЕГЗИ.

Улуг-Хем район.

Семинар эрткен

Партия чырыдыышкынының системазынга чаа өөредилге чылы эгезээриниң мурнунда СЭКП Тес-Хем райкому пропагандистерниң болгаш партия эге организацияларының секретарларының семинарын эрттирген. Семинарның киржикчилери «Амгы үеде делегей байдалы» деп темага эш Коваленконуң лекциязын болгаш чаа өөредилге чылында партия эге организацияларының болгаш пропагандистерниң сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң секретары эш А. Аракчааның илеткелин дыңнааннар.

С. НУРСАТ.

Комсомолчу хойжуда

Эрзин районнуң «Кызыл сылдыс» колхозунда комсомолчу мурнакчы хойжу Хайдып Серендюк сентябрь 27-де Ямаалыкта кыштаанын кышка удур белеткелин дооскан: 310 ажыг улуг хөй кирер улуг кажааны септен чылыглаан. 10 тонна сигенни кыштаанга сөөртүп чедирген. Беш хонук бурунгаар Сарыг-Тейде кыштаан база белеткеп дооскан.

КОЛХОЗТУҢ ТУДУГЖУЗУ

Михаил Мешпек-оол 1952 чылда Эрзин райондан чедип келгеш Кызылдың «Тыва тудуг» трезинге чазаныкчылап ажылдай берген. Көдээден келген оолга баштайгы үезинде бүдүрүлге ажылдарынга эвээш эвес бергелер таваржып тургулаан. Ынчалза-даа тудуг ажылдарынга улуг арга-мергежилдиг эш-өөрлериндан соксаал чок өөренип турган Мешпек-оол бызаңчының тускай мергежилин эки шиңгээдип алган.

«Тыва тудуг» трезинге беш чыл ажылдаанының түннелинде ол бешки разрядтың дуржулгалыг чазаныкчызы апарган. Ол үениң иштинде Мешпек-оолдуң кызымаккай күш-ажылын үнелеп көргеш трест баштаар чери ону хүндүлүг бижиктербиле болгаш өртектиг белектер-биле хөй удаа шаннаан.

1957 чылда Михаил Мешпек-оол бодунуң күзели-биле Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозунга тудугга ажылдаары-биле чорупкан.

Төрээн колхозунга баарга ону Бай-Даг ортумак школаның чаа тудуунуң прорабынга томуйлаан. Аңаа ол колхозчу тудугжуларга бодунуң арга-мергежиядерин, байлак дуржулгаларын дамчытпышаан, улуг организакчы аргаларын көргүзүп турган школа тудуун кыска хуусаада эки шынарлыг доскан.

Оон сөөлүнде Мешпек-оол колхозта эмнелге пунктузунун, башкыларга чурттала бажынының болгаш чаа интернаттың тудугларын кылдыраш колхозчуларның бедик хүндүткелин чаалап алган.

— Амгы үеде бис чаңгыс аай хевирлиг чурттала бажыннар тудуунда эжылдап тур бис. Ажыл нормавысты хүн бүрүде 150 хуудан кудулаттайн келдивис. Ам кылып турар тудугларывысты Октябрь байырлалынга чедир шуптузун ажылгалга киирер деп хүлээлге алган бис. Ол хүлээлгевис ыяавыла күүсеттинер дээрзинге чигиниг турбас—деп эш Мешпек-оол чугаалап турар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазы-биле сеткил ханыышкынныг тынышкаш, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың тайбынга ынакшылдыг политиказын изин-биле деткивишаан, Михаил Мешпек-оол болгаш ооң удуртуп турары колхозчу тудугжулар моон соңгаар ийи дапкыр күжениишкиннерлиг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

В. САГААН-ООЛ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ОН АЛДЫ ЧЫЛ ОЮ

Бөгүн, октябрь 11-де, Совет Эвилелиниң акы-дунма өг-бүлезинин составынга тыва улустуң эки турабиле кирген үезинден бээр 16 чыл болуп турар. Ол кыска хуусаада тыва улустуң амыдыралында социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар болуп, ёзулуг-культура революциязы боттанган деп бис чоргаарал-биле чугаалап болур бис.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, чеди чылдың ийиги чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдан турарлар.

Бо хүннерде Тываның ажыл-ишчилери бодунуң кичээнгейин колониализмни болгаш эңдере чепсеглеииишкинни күзеп турар империалистиг балыктерге удур делегейге тайбың дээш чидиг демисел чоруп турар КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынче угландырып, ол чаагай демиселди баштап турар тайбың дээш шылгарангай демиселчи Н. С. Хрущевтуң төөгүлүг чугааларын деппилгелиг бүгү кижилер-биле кады бир үн-биле деткип турар.

Н. С. Хрущев бодунуң чугааларында чепсеглеииишкинни бүгүнүнү болгаш бүрүн дүжүреринин, колониализмни үзүткаарының, Кыдатты КНО-га хүлээп алырының, КНО-нуң күүсекчи органнарының тургузуун эде көөрүнүң болдунар аргаларын болгаш чүгүлазын күштүү-биле, амыдыралчы шыннары-биле үндезилээн. Ынчангаш ону бүгү деппилгелиг кижи төрелгетен деткээн. Колония улустар боттарының экономиказын, күрүнезин болгаш культуразын боттары тургузуп шыдавас дээр дугайында колонизаторларның чогаатканы тоолду Н. С. Хрущев сойгалап илереткеш, аңаа удур чижектерни Ортаакы Азияның Совет Республикаларының амыдыралында көстүп көрбээн көдүрлүүшүннериниң барымдаалары-биле көргүскен. Бо талазы-биле тодаргай чижекти Тываның чаа төөгүзү база көргүзүп турар.

Улуг Октябрьга чедир тыва улустуң байдалы, хаан чазакка дарлаттан өске-даа улус-биле бир дөмей, колония чурттарда улустарның амыдыралындан ылгалбас чораан. Октябрь революциязының сөөлүнде, хажан тыва улус орус пролетариатының дузазы-биле хамаарышпас чорүүн болгаш хосталгазын чаалап алган соонда, социал деппилгениң болгаш чечектелиишкиниң оруубиле дүрген хөгжүп эгелээн. 1944 чылда Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң составынга автономнуг область болуп кирген. Чаа, мурнакчы совет тургузугнуң артык күштүүн ажыглап, совет улустарның эки-дунма дузаламчызынга даянмышаан, тыва улус төөгүлүг кыска хуусаада капитализмни оюп эртеш, феодализмден социализмче шилчилгени боттандырган. Арат ажыл-агыйларны коллективизастаары болгаш сууржуң амыдыралче шилчидери, бижик билбес чорукту үзүткээры ышкаш ындыг чугула социал чаартылгалар болгулаан.

Совет Тывада хөй адырларлыг социалистиг көдээ ажыл-агый дүрген темп-биле хөгжүп, үлетпүрүнүң улуг-улуг төптери тургустунуп, улусчу интеллигенция өзүп турар. 1930 чылда Тывага чаңгыс-даа кижи ужук-бижик билбес турган болза, ам эртемден, чогаалчы, эмчи, башкы, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглери тывалар хөй-хөйү-биле саналтынып турар. Бүгү-ле улустар боттарының культуразын болгаш экономиказын империалистер чокка, колонизаторлар чокка чедиишкиниг хөгжүдүп шыдаарын тываларның төөгү талазы-биле бо дуржулгазы бадыткап турар.

Кызымаккай күш-ажыл болгаш чеди чыл планын чедиишкиниг күүседири—бистиң Төрээн чуртувустун, совет кижилериниң материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң өзүлдезиниң үнер дозу деп чүвени Совет Тываның ажылчы чоннары эки билир. Тыва улус партияның болгаш чазактың улуг сагыш салыышкының хүн бүрү тодаргай көрүп турар. Чурттала черлериниң калбак тудуушкуну, ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан үндүрүглер тыттарын соксадыр дугайында СССРэ-ниң Дээди Совединиң V сессиязының шиитпири, 6 болгаш 7 шактыг ажыл хүнүнче шилчиирин боттандырганы—бо бүгү тыва улусту чаа-чаа күш-ажылчы типилегелерже кыйгырып турар.

Тыва областың улус ажыл-агыйының кол адыры көдээ ажыл-агый болгай. Бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс мурнундаазындан дыка быжыгып, хүн бүрү чаа техника-биле хандыртынып турар. Тарылга шөлү 16 чылдарның дургузунда 3-тен хөй катап калбарган. Чүгле бо чылын безин тарылга шөлү 1959 чылга деннээрге 56,2 муң гектарга калбарган, ооң иштинде — гараа культураларының шөлү—37,7 муң га, кукурузаныы — 3,1 муң га калбарган. Эштти, дүктү болгаш сүттү күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенинин дугайын Тываның ажылчы чоннары партияга болгаш чазакка айыткаан.

Бистиң областа хайныышкыныг чорун турар чугула ажылдың — дүжүт дээш демиселдиң чүс-чүс мурнакчыларын Улуг Октябрьның байырлалынга үткүштүр областы болгаш районнарның Хүндулел самбыраларынга киирер деп турар.

Мал ажылын хөгжүдеринче, эң ылангыя малдарның уксаазын экижиринче болгаш мал кажааларын тудуп тургузарынче улуг кичээнгейни салып турар. Малдың баш саны чыл келген тудум-на улам өзүп турар. 1959 чылда колхозтарга болгаш совхозтарга бода мал 15 хуу, хойлар—15 хуу, хаваннар — 43 хуу, куш—2 катап өскен.

Сөөлгү 5 чылдарның дургузунда бир хойдан дүктүң ортумак кыргылдазы 1,5—1,8 килограмм, а совхозтарга — 2,5 — 3 килограмм болган.

Мал ажылы хөгжээн тудум-на колхозчуларның амыдырал-чуртталгазы улам экижип турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң хой кадарчызы Салчак Ундушпанны алыр болза, ол бир хойдан-на 3,4 килограмм дүктү кыргаан болгаш ооң чылда алыр ажыы 15 муң рубль ажыг болуп турар. Ол ышкаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары эштер Y. Канданның болгаш О. Лопсанчаптың күш-ажылчы чедиишкиннери бүгү областа алдаржаан.

Совет Тываның үлетпүрү, транспорту болгаш харылзаа ажылы шалыпкыны-биле хөгжүп турар. 16 чылдарның дургузунда үлетпүрүнүң ниити продукцияларының хемчээли 10-дан хөй катап өскен. Областың аар индустриязының баштайгылары—дзг-дүгүнүң болгаш кобальтының комбинаттары туттунуп турар болгаш чаа-чаа казар байлактар тыптып, улус ажыл-агыйынга ажыглаттынып турар. Чурт үлетпүрүнүң чаа будурулгелери туттунуп, эргилери чаарты туттунуп турар. Үлетпүр будурулгелериниң ниити продукция будуруп үндүрериниң планы 1959 чылда 120 хуу, 1960 чылдың бирги чартыында 108 хуу күүсеттинген. Үш кварталдың планын Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинады, Кызылдың даараныла комбинады болгаш өске-даа будурулгелер чедиишкиниг күүсеткеннер. Будурулгелерде күш-ажылдың будурукчулуу бедип продукцияның бот-үнези чиниеп, шынары бедип турар.

Улуг Октябрьның 43 чыл оюнга бедиткен хүлээлгелерни боттарынга алган бирги чүк АТК-ның болгаш автосептелге заводунуң ажылчыннарының база албан-хаакчыларының кыйгырыы калбак деткимчени алган. Областың үлетпүрүнде-даа база ол ышкаш көдээ ажыл-агыйында-даа патриоттуг шимчээшкиниң — коммунистиг күш-ажылдың коллективтери деп атты чедип алыр дээш чарыштың калбарып турарын демдеглээри онза өөрүнчүг. Коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының бригадирлери эштер Монгуш Бодур-оол («Тыва даг-дүгү»), Юрий Зюзин (бирги АТК), Константин Кукарин (автосептелге заводу), Валентина Качалова (хлеб заводу), Анна Попова (типография) болгаш өскелер-даа бүгүдеге билдингир апарган. Мун ажыг кижини хаара туткан 125 бригадалар бедик ат дээш демисежип турар.

Бо чылдың июньда Тыванын ажылчы чоннары областа культура революциязынга эгени салган тыва бижиктиң 30 чыл болган оюн демдеглеп эрттирген. Бүгү-ниитинин өөредилгезин төрээн дылга чоруткаы, аныяк тыва литератураның чедиишкиннери, В. И. Ленинниң өлүм чок ажылдарын, орус болгаш совет чогаалчыларның хөй-хөй чогаалдарын тыва дылга очулдурганы, национал интеллигенцияның өскени, культура, өөредилге болгаш эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң одагларының хөй санныг четкизи — бо бүгү болза Тыванын национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразының чечектелиишкининиң дугайын чугаалап турар-дыр. Совет Тыванын чедип алган бо бүгү чедиишкиннери болза, партияның болгаш чазактың хүн бүрүде көргүзүп турар аажок улуг дузаламчызы, Тыванын ажылчыннарының, колхозчуларының болгаш интеллигенциязының эрес-соруктуг күш-ажылы бодунуң байлак түүнелдерин берип турар, ССРЭ-ниң улустарының ажыдунмалышкы өг-бүлезинге Тыванын кирген чоруу будурукчу күштернин аажок улуг өзүлдезин болгаш тыва улустуң чаагай байдалының чайгылыш чок көдүрлүүшкүнүн хандырган дугайын тодаргай чугаалап турар.

ССРЭ-ниң составынга Тыванын кирген ииниң 16 чыл болган оюн — тыва улустуң төөгүзүнде кайгамчыктыг үени—демдеглевишаан, областың ажылчы чоннары болза ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң хөй-хөй айтырыглары ам-даа шиитпирлеттинмээн, 1960 чылды чедиишкиниг доозар болгаш чеди чылдың үшкү чылының планнарын чедиишкиннерлиг күүседиринге баштайгы белеткелдерни тургузар дээш ам-даа хөй күжениишкиннерни салыр дээрзин эки билип турарлар. Бүгү-ле ажаап алышкын ажылдарын шынарлыг кылдыр дүрген доозары, күрүне мурнунга бүгү-ле хүлээлгелерни, күскү чер аңдарылгазының, хойну тарып боозадырының планын күүседири, малга эки кыштаглаашкынны хандырып бээри, көдээ ажыл-агый техниказын септээрин эгелээри болгаш өске-даа ол ышкаш чугула ажылдарны шиитпирлээри эргежок чугула. Эрткен чылдың бирги чартында 5317 дөрбелчин метр чурттала шөлүн ажыглалга киирген болза, бо чылдың бирги чартында 9454 дөрбелчин метрни ажыглалга киирген. Ынчалзажок чурттала тудуу чүгээр чоруп турар деп санап болбас. Чурттала фондузунуң септелгези, кышкы байдалдарга ажылдаарынга будурулгелериниң болгаш албан черлериниң белеткели доозулбаан. Тудугга индустриалдыг аргаларны оожум шиңгээдип ап турар. Дүжүт ажаап алышкынынга чедиишкиниг ажылдаан транспортчулар дыка хөй септелге ажылдарын чорудар болгаш чүк сөөртүлгезиниң планын күүседиринге кичээнгейни кошкатпас база автотранспорт ажылынга шынар көргүзүглерни эки-жидер ужурлуг.

СЭКП-ниң XXI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге Совет Тыванын ажылчы чоннары партияның ТК-зының көрген удуртулгазы-биле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга улам улуг чедиишкиннерни чедип ап, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының хөрээнге боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүреди илередип болур.

Н. СЕРДОБОВ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ БИР АЖЫЛ ХҮНҮ

1960 ЧЫЛДЫҢ СЕНТЯБРЬ 27

БИЧИИ ХАМААТЫЛАР

Кызыл хоорайның божулга бажыңында ажылдап турар кижилер чаагай херекти кылып турар. Ында ажыл дүн-хүн иштинде үзүктел чок үргүлүлеп турар. Үгле чаңгыс хүн — сентябрь 27-де бистиң коллективке чүү болганын номчукчуларга дыңнадыксап турар мен.

Ол хүн дежурный эмчи Гомжина божулга бажыңында байдалды бүгү ажылдакчыларга дыңнадып турда, акушерка Иванова өөрүшкүлүг маңнап келди:

— Эштер, Федотова божупту.

— Олчалы?

— Кыс-тыр.

Аныяк ие Федотова божуп турар үеде ооң 1 кг 400 грамм хире ханы хораан. Анда донорнун киржилгези херек апарган. Үрдаа болбаан. Донор Власова божаан иениң амы-тыны, кадыы дээш бодунун 500 грамм арыг ханын бергени-биле Федотованың байдалы өкижээн.

— А Нина Инминиң олчазын кым деп бодай-дыр силер? — деп акушерка Винокурова чоргаарланы аарак айтырды. Ол-даа дээр, кыс-даа дээр кижилер-ле хөй. Ол аразында мен-не мен дээнзиг кончуг аныяк эмчи Андреюк хөөреп чугаалады.

— Гвардейжи дээр мен.

— Ол чү дээн харыы боор, ээр, херээжен-даа кижи гвардейжи болуп болур-ла болгай.

— Ол дээним ол-дур ийин.

— Ынчаар харыылаар херек.

Ол үеде Бии-Хем районнун «Тиилелге» колхозунун кадарчызы Нина Инми өөнүң ээр ээзиниң күзеп чорааны — ол божупкаш, бодап чыткан:

«Келир үеде мээң оглум кым болурул? Артиллерист? — Чок. Танкист? — Чок. Эртемден? Кадарчы? Оглумнуң ады кымыл ынчаш? — Тайбың-ол азы Тайбың. Ол-даа канчаар, кым болурун ол боду шилип алыр. Ол божуп алырдан артык аас-кежим бар бе ынчаш?»

Ол хүн божуур бажыңга Кызылда бажың ээлери Воронцова, Вахрамеева, «Коммунтудуг» трезиниң штукатуржузу Золотухина олар база божааннар. Олчалары — шупту кыс уруглар.

Хүн дүш эртип чорда, санитар самолёду Хову-Аксыдан божуур ие Колупаеваны өккелген. Ооң байдалы дыка берге. Хан базыышкыны 240/130 мм. Ынчангаш бо удаада олча дугайын чугаалашпаалы. Эмчилер Ермакова, Любимова олар дыка нарын операцияны күүсеткеш, үгле иениң амытының камгалап алыр аргалыг болган.

Кызылдың туйбу заводунун кочегары Гвоздева бажыныче үндур бижитти. Ону бажыңына божуур бажынның машиназы-биле чедирдивис. Ол ышкаш бистиң бажында чаа божаан (деңзизи 2 килограммдан куду) уругларны ажаап турар тускай өрээл бар. Ында уругларның өзүлдези ниити негелде-биле дүгжүп турар таварылгада оларны иелеринге чедирип берип турар бис. Чугаевтерниң оглу ол өрээлге 2 ай иштинде хайгааралга турган. Сентябрь 27-де ада-иезинге ол барган.

Чаңгыс ажыл хүнүнде бистиң Төрээн чуртувуска кандыг чаагай херектер болбаан дээрил! Сахалинниң балыкчылары, Донбасстың шахтёрлары, Алтайның тараажылары, Тываның малчыннары боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле тайбынның херээн быжыглаарынга боттарының үлүүн киргеннер.

Бо хүннерде делегейниң бүгү кижилериниң кичээнгейи КНО-же угланган. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер, колони чуртларда дарлалды узуткаар дугайында бистиң күзел-бодалывысты илереткен Никита Сергеевичиниң медеглелин Кызылдың божулга бажыныың коллективи чаңгыс үн-биле деткип турар.

Бистиң коллектив божууру-биле келген кижилерни эвилеп, культурлуу-биле хүлээп ап, оларга чаагай херектиң дузазын чедирип, эки ажылывыс-биле тайбынның херээн быжыглаарын хүлээнген.

А. НАБАТОВА.
Кызылдың херээженнер божуур бажыңының улуг эмчизи.

Эмчи сестразы Д. Чепрасова эмзирери-биле иелеринге чедирер уруглар-биле.

ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗКА

Сентябрь 27. Чаа кодурлуп үнген хүннүң херелдери Берт-Дагның кадыр-бедик кара-хүрен хаяларлыг бажынга дээп кээп турда, Ленин аттыг колхозтуң төвү — Теректиг-Хем суурда кижи эмнелгезиниң салбырының божуур бажыңынга база бир кижи төрүттүнген. Ол болза колхозтуң сес чыл школазының башкызы Д. Көкер-оолдуң өг-бүлезинге аас-кежиктиг, чаа болуушкун. Аныяк өг-бүленің өөрүшкүзү дендии. Төрүттүнген ооллуң келир өйдеги салым-чолу чугаажок магалыг, аас-кежиктиг. Чаа божаан аныяк ие Көкер-оол Чинчирмаа-даа акушерка Борбай-оол Долгар-даа бо чаш оолчугаштың аас-кежиктиинге бүзүрелдиглер. Колхозта кижи эмнелгезиниң салбырының акушерказы Борбай-оол Долгарның он чыл дургузунда кылып келген чаагай ажыл-херээн маңаа холбаштыр демдеглевес аргажок. Он чыл дургузунда ажылдап келгеш, медицина институдунче өөренип чоруткан, ол эмнелге салбырының эргелекчизи турган ашаа Борбай-оол биле Долгарның бөгүн ам 300-кү кинин кескен кижизи ол.

— Мен маңаа чүве чугаалавас аргам чок. Бо эртен мээң өг-бүлемге улуг аас-кежик — баштайгы оол төрүттүнду... Ынчангаш, хамыктың күрүнүнде амыдырал-чуртталгамда бо улуг аас-кежии дээш партиявыска болгаш чазаавыска өөрүп четтиргеними илередийн, эштер! Амгы бо хүннерде, харын-на бистиң Совет чазактың баштыны эш Н. С. Хрущев боду-биле КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиязының ажылында киржип, улустарның келир өйдеги салым-чолунга, аас-кежиниге шиитпирлиг ужур-дузалыг чугааны кылып турар. Баштынчыыстың бүгү делегейге төөгүлүг чугаазын болгаш Совет чазактың декларациязын күзел ханып, деткип тур мен — деп, ол-ла эртен школаның башкылар коллективинге болган митингиге Д. Көкер-оол хайныккан өөрүшкү-биле чугаалаан.

Кодээ клубта ол хүн колхозтун бүгү коммунистериниң хуралы болган. Олар аңаа чеди чылдың ийиги чылында кылып бүдүрген ажыл-ижин түннеп, улам эки ажылдаар төлээде моон соңгаар үүнү кылырын чугаалашканнар.

Коммунистериниң идепкейлиг киржилгези-биле ук колхозтуң малчыннары бо чылдың сентябрь 27-ге чедир 4020 центнер эштти, 590 центнер дуктуг, 1080 центнер сүттү Төрээн чуртка берип, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының III кварталдың 9 айларының планныг онаалгаларын күүсеткен.

Сентябрь 27-нин хүнүнге чедир Тес-Хемниң Ленин аттыг колхозунун малчыннары 35 кыштагларны сентээн. Хойжулар болгаш тус-тус пунктуларда уксаа эжижилгезинге ажылдап турар мал ажылының тускай эртемниглери ол хүн 2730 хойларны тарып боозаткан.

М. ОЮН.

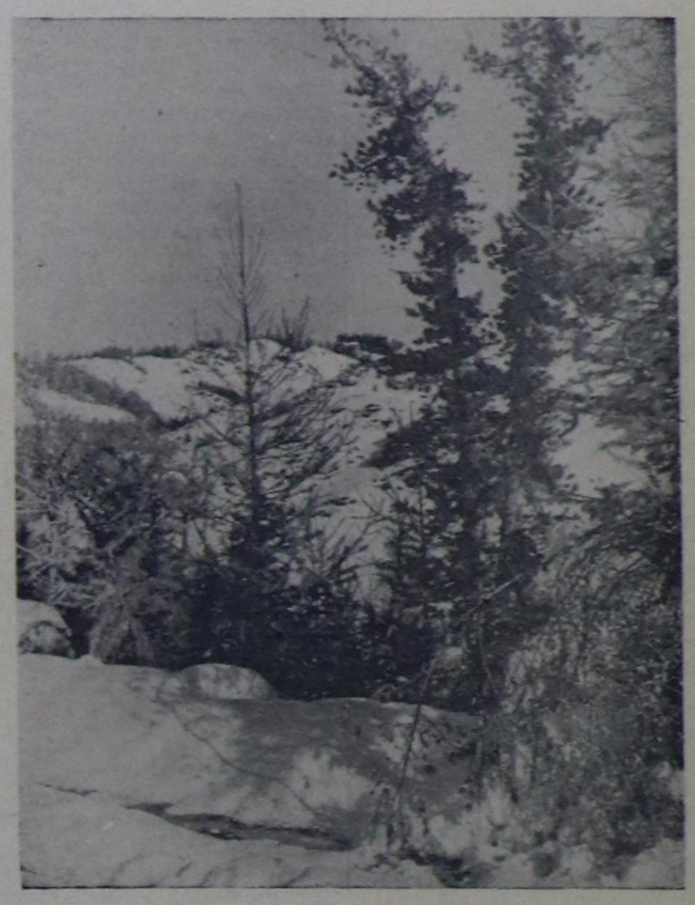

Бо чылдың сентябрь 27-нин дүнезинде Чөөн-Хемчик районнун девискээринде баштай чаашкын, а ооң соонда чамдык черлерге 30 см чедир улуг хар чатган. Ол чаъс болгаш хар районнун чамдык колхозтарының ажыл атыйынга улуг каражаны таварыштырган.

Чурукта: улуг харның соонда Адар-Төш арттың ниити хевири.

Фото С. Феоктистовтуу.

Ыраккы фермага

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтун Бора-Шайда малчыннары сентябрь 27-де Арыг-Бажында сүтбараан фермазынга чыглып келгеннер. Колхоз даргазы А. Шаалы КНО-нун Кол Ассамблеязының XV сессиясынга Никита Сергеевич Хрущевтуң медеглелин малчыннарга таныштырган.

— Бистиң колхоз күрүне мурнунга бүгү планнарын күүседипкен, ол улуг херекке силериниң киржилгенер база улуг болган — деп эш Шаалы дыннадырга, чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турган. Индирже ферманың мурнакчы саанчызы Д. Донгак үнүп келген.

— Бистиң төлээлеривис чаагай херекти кылган. Тайбының херээнге оларның ам-даа чедишкиннерлиг болурун күзээли — деп, ол чугаалаан.

Арыг-Бажы ферманың коллективи Н. С. Хрущевтуң медеглелин чаңгыс үн-биле деткип, боттарының бар аргаларын санап көргеш, декабрь 25-ке чедир күрүнеге пландан ажыр 12 тонна сүттү дужаарың хүлээнгеннер.

С. ШОЙДАК.

Удурланышкак чурумалдар

Чээрби беш чыл бурунгаар, 1935 чылдың сентябрь айның 27-нин хүнү Каа-Хемнин Ажык, Саргал, Хайырлыг, Калбак-Даг, Чинге-Даг, Чеди-Паш ховуларынга амыдырал кандыг чурумалдыг эрткенин сактыры берге эвес. Ужун, кыдыын каракбиле көрүп четпес бо делгемнерни оъду оярып быжа берген, кадар сигени саргарып бышкан, хат салгынга чиндиннедир чалгаан ээн ховулар чыткылаан.

Ыяштыг Какшалдай баарында ховуда шимиреннээн көстүр-көзүлбес бараан, ол шимчээн-даа ышкаш, бир-бир көрүп турарга анаа турган-даа ышкаш. Кайы үүү-шаг болганда, ол бараан чоокшулаза-чоокшулаза аттыг кижи болуп таныттынып келир. Чоорту ооң чүктээн боозу, артып алган үүү-хөөзү база тодараар. Анчыдыр дээрзи ам таныттынар. Чеде хап келгенде көөрге, шынап-ла анчы боор. Ооң карактары оңгаа берген, эриннери сускаанындан када бергилээн, хондур-дүндүр суг ишпээн аъдының думчуу бөле даарап каан чанчык хап ышкаш, бырыжа берген чоруур. Ол амытан база оңгаан, сускаан. Ынчанмайн канчаар, анчы хензиг сугну хемден хой хырнынга азы тос-хуунга куткаш, таалыннап алгаш үнген. Ол хензиг суг чежеге дээр четчир боор. Ынчангаш анчы биле аът кайызыдаа оңгаан сускаан, эът-чемин, херекселин артынып, чүктээн хемче чүткүп чоруурлар.

Ол ховуга кыжын амыдырал мүнне кестү бээр. Копту, Бүрен, Көк-Тей сумуларының араттарының өөрээр чылгылары анаа чоргулаар.

Ам 1960 чылдың сентябрь 27-де үстүнде адаанывыс ховуларга үүү болуп хүнзээн эвес. Мону каш сөсбиле төөгүп-даа, каш одуруглар-биле бижип-даа четпес амыдыралдың хайныгышкыны бооп хүнзээн. Боом дөзү баалыктан көөрге, автомашиналарның доозуну дээрже шаштыктыр шөйлүп үне берген, үзүктел чок каржып, солчуп маңнажып-ла турулаар. Саргалды куду бир чүк машиназы караңнадыр ыдып бадып олур. Хап келзе-ле «Коммунизмче орук» колхозтуң чолаачызы Орустук Чуданги. «Сугдап бар чор мен» деп мындыг. Ол чолаачы кузов кырында 4 демир досказарларны салып алган Каа-Хемче шивеннедип киришти. Демги үстүнде сагынганывыс хой хырнында суг кудуп алган анчыбиле бо машиналыг чолаачының чуруу кайы хире ылгалдыг-дыр.

Ооң ховуга келдивис. Ол турлаг эвес, ону ховуда суур дизе ажырбас. Ында тараажылар, механизаторлар, шефчилер чурттаар кашкаш өрээл бажыннар, столовая, складтар, шывыглыг шаннар бар. Кежээки ымыр дүжери билек электри станциязы чырыын бериптер.

— Узун саны каш чедип тур моң, Кузьма? — деп, «СК-3» комбайнының башкарыкчызы Данил Мурыгин эжи «Сталинец-6» комбайнының башкарыкчызы Кузьма Дресвянниковтан айтырды.

— Таптыг-ла 550 четти. Сээнии чеже бооп тур? — деп, ол удур айтырган.

— Сээнииңге арай-ла четпес. Ынчангаш 400 аңаа болгай аан. Бо хүнге чедир колхозтуң рекорту сен болдуң-на — деп, эжи харыылаан.

Колхоз бо чылын үүгле тараа культураларын 4544 ганы тараан. Ооң хөй нуруузу Саргалда. Ооң ажаалдазы ам дооступ турар. «Ам бир бүдүн чартык хүн болгаш «ура» дээр бис» деп механизаторлар чугаалашканнар. Ол хүн Саргал ховузунга (үгле ол колхозтуң) 10 комбайнар ажылдап хүнзээннер, ынчаарга, комбайн бүрүзү-ле бир-бир машинаа. Бо дээрге, ёзулуг хайныышкыннын, оттуушкунуң демдээ.

Ооң бир баалык ажар черде «Октябрь 14 чылы» колхозтуң турлаанга база ындыг хайныышкынныг хүн болган. Ында ажылдап турар Федор Потылицын ол хүн «Сталинец-6» комбайн-биле 500 ганы кескеш, бодунуң колхозунга рекордту тургускан. Ол ышкаш хайныышкынныг ажыл-амыдырал Хайырлыгда «Ленинчи орук», Калбак-Дагда «Бурунгаар», Чинге-Дагда «Совет Тыва», Ажыкта Ленин аттыг болгаш «Кызыл тук» колхозтарның шөлдеринге болгаш турлагларынга хайныып хүнзээн.

Бодап-даа көрээл. 1935 чылда хамаан чок, бистиң Коммунистиг партиявыстың 1953 чылда болган төөгүлүг Пленумунга чедир Ажыктар, Саргал ховулары шиңгээттинмээн ээн кур черлер чыткылаан-на болгай. 1960 чылдың сентябрь 27-де ол ховулар амыдыралдың улуг пажы бооп, хайныып хүнзээнин магадавас ужур чок. Каа-Хем району бо чылын үүгле тараа культураларын 32.198 гектар черге тараан. Оларның кол нуруузу мурнунда ээн чыткан эмдик ховуларда, оларны чагырып, шиңгээдип алган соонда аңаа тарыттынган. Ынчангаш, сентябрь 27-де ол черлерге тракторларның, комбайнарның, автомашиналарның он-он моторлары көскенип-чанчанып, хөөмейлеп, ырлап хүнзээн. Амыдыралдың ол хөглээшкини болгаш хайныышкыны ёзулуг өөрүшкү, омакшыл, оттуушкун, хайныышкын.

С. ТАМБА,
журналист.

Даалга күүсеттинген

Ол эртен агаар сооксумаар болгаш Кызыл-Тайганы куу туман дуй алы берген турган. Удатпаанда туман чоорту көдүрүлгеш, дээрни бүргей ап, дымырады чаап келген. Дүш өрткиже чедир чаашкын аяспаан болгаш шала кежээликтей улуг хар хемче кирп чаапкан.

Колхоз күрүнеге садар тараазының планын күүседипкенин шагдала рапорттаан, ынчангаш ам хову турлаанда шанда тарааны колхоз аңнарынче дораан сөөртүү негеттинип турган. Колхоз баштаар чери бо чугула даалганы күүседирин аныяк чолаачылар К. Монгуш, Д. Куулар оларга дааскан.

Машиналар чүдүргүнген болгаш брезент-биле шыптынган. Аныяк оолдарның машиналары колхоз суурунче чорупканнар. Олар саадавайндаа 25-ки километрде улуг артка чедип келгеннер. Мурнунда чоруп орган Куулардың машиназы арттың орту үеэи четкеш-ле дедир тайгактап баткан. Эжиниң дедир тайып бадып орарын көре тыртып кааш, Монгуш бодунуң машиназын база дедирлендирипкен. Бичии-ле шын эвес долгаар болза машина орук ийинче чугулу бээр, а ында үүгле бедик дыттарның бажында чочагайлар кестүр ханы хем.

Кажан машиналар оргу черге чедир тайып баткаш, доктаай бергенде, Монгуш хаваанда дерин чоткаш, чугаалаан:

— Тайып бадып оргаш, орук ийинче көрүптеримге, оргамны куду соок дер батты, ам чоп изиг дер буругайнып турарыл, ынчаш?

— Өскээр көрүүр чай-даа болбадым, сенээ үстүрүптер ирги мен бе — деп бодааш, дыка-ла кортум, ээр хей-ле болдуң.

Каранғы дүне малгаштыг оруктап артты ажары болдунмас болганда өскээртен дуза дилээр бе, азы дедир ээр бе деп айтырыг тургустунуп келген. Дедир ээп черле болбас, даалганы ыявыла күүседир. Ол үеде тр...ррр...тр... дээн ыыт дыңналган. Оолдарның өөрүшкүзүн деннээр чүве чок турган. Үр-даа болбаанда оларның машиналары арттың кырында турган. Оларны Томуй-оол Саттың «ДТ-54»-тү сөөртүп үндүргени ол. Куулар болгаш Монгуш дуза чедиргени дээш Сатка өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

Аныяк чолаачылар колхоз баштаар чериниң даалгазын ынчаар күүсеткеннер. Хову турлаанга харга бастырган тарааны колхозтуң агроному Сат, учётчик Куулар болгаш колхозчулар Доосуу, Стай-оол олар сери адаанче чайлады эжип, кургатканнар.

К. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район, «Октябрь 30 чылы» колхоз.

Богүнгү Малгаш-Бажың

Сүт-Хөл районнуң «Бора-Тайга» колхозунуң төвү — Малгаш-Бажың суурга 1935 чылда чаңгыс терек бажың турган. Көшкүн амыдыралдыг, хуу ажыл-агыйлыг араттарның чайгы үеде чайлаглап көжерде эт-сеенин шыгжаар бажыны ол. Ооң аңгыла шаанда аңаа малгаштан кылган шивээниң бузундузу база турган. Ынчангаш тус черниң чону ол черни Малгаш-Бажың деп адаан ужуру-даа ындыг.

25 чылдар эрткен. Ам ында колхозчу амыдырал хайныгып, суур 4 км шөйлүп, 10 ажыг кудумчуларлыг, хөй-хөй чуртталга бажыннары, школа-интернат, эмнелге черлери, культура-амыдырадың болгаш албан черлериниң кандыг бажыннары чок дээр! Колхозтун экономиказы чылдың-на өзүп, ажыл-агыйның машина-техниказы улам немежип, таныттынмазы-биле сайзыраан.

С. БАЗЫР-ООЛ.

Ажыр күүсеткен

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң № 1 сүт-бараан фермазының ажылдакчылары болгаш Кызылдың садыг-кооператив училищезиниң сургуулдары малга хоолулуг чем—силос белеткелиниң планын сентябрь 27-де ажыр күүсеткен.

15 хонуктуң дургузунда 400 тонна силос салдынган азы эрткен чылда ферманың белеткеп алган силозундан 150 тонна хөй. Борта тракторист Сат Марыш-оол, саанчы Көкыс база шефтеп барган сургуулдар шалыпкын ажылдааннар.

М. БИЛЕН-ООЛ.

ЧАДААНА ХООРАЙНЫҢ ХҮНҮ

Чадаанага арай бүргег хүн болган. Эртен чаап чоруй, чогум хүндүс аязып, кежээ база-ла бүргей берген. Ол хиреде-ле Чадаана бодунуң чуртталгазы-биле чурттап, тыныжы-биле тынып турган.

Ол хүн ооң кудумчулары, ылангыя Ленин, Сталин аттыг кудумчулары онза болган: ында тарымал ыяштарның хөй кезии теректер, оларның бүрүлери кидин-не саргарып, дүжүп өгелеп турган. Чамдык бажыннар ол сарыг-чайт, алдын ышкаш бүрүлерниң артында чашты бергилээн. Ындыг турбуже, чурттаар бажыннарның сонгалары, ында чечектер, албан черлериниң эжиктеринде бижиктер оларны өттүр оон-моон кестүп, чуртакчылар, чорумалдар ыцай-бээр үнүп, кирип, өскеп, бадып тургулаан.

Ынчаарга Чадаана хоорайда хөй санныг узун дургаар, доора-доора кудумчулар-биле чергелештир Тайбың дээр кудумчу база бар. Оон-биле дужааштыр улуг орус чогаалчы А. М. Горькийниң ады-биле адаан кудумчуну чугаалаары артык эвес. Үүге дээрге, Алексей Максимович Горькийниң бодааны-биле, ооң саналы-биле делегей кырында бир хүн иштинде болган болуушкуннарның болгаш кылдынган үүлдериниң кол-колунуң демдеглелин кылган, тайбынга тураскааткан номну 1935 чылда Москвага үндүрген. 1960 чылдың сентябрының 27-де ол номнуң ою. Бо аразында бистиң улуг ораннын хөгжүлдезинге төөгүлүг болуушкуннар, кайгамчык өскерлишкиннер болгулаан. Ооң ужуруи үүгле Чадаана хоорайга чаңгыс хүн иштинде болган амыдыралында безин допчулалды көрүп болур.

Күскү хүннериниң бирээзинде хоорайның эскет чок, ажыл-ишчи, тайбың чуртталгазындан баштайгы удаада тыва ортумак школа-биле кожа турар бичии ыяш бажыңчыгашты ап көрээлиңер. Ооң ийи бичии сонгалары Чадаана хемниң бажында тайгаларже көрүп турар, эжии Ленин кудумчузунче көрүнген.

Ол бажыңчыгашче школачылар, оолдар, кыстар шуужуп кирип турар. Оон үнүп кээрде холдарында номнар, журналдар туткулап алган, оларны кудумчуга-ла ажып көрген, бот-бодунга айыткан чораннар.

Ол бажыңчыгаштың эжиинде: «Уругларның библиотеказы» деп бижээн. Ол дээрге Чадаана хоорайның библиотеказының уругларга тургускан салбыры-дыр.

Ынчаарга шаанда ол бажыңчыгаштың орнунга өг турган, а хоорайның ам турар черинге хүрээ турган. Совет шыныг байдалдың ачызында, совет кижилериниң тайбын күш-ажылының ачызында бо кыска хуусаа иштинде Чадаана—ажылагыйы хөй адырларлыг, хайныып турар хоорай болу берген. Хоорайда эге, ортумак школалар ажылдап турар. Оларның саны 6. Музыка школазы база бар. Ында ажылчын, албан-хаакчыларның, колхозчуларның ажы-төлү өөренип, музыка уранчүүлүүнүң мергежилдерин шиңгээдип ап турар. Оларны тускай эртемниглер өөредип турар. Оларның бирээзи Күжүгет Хуваа—Красноярскиге бо чылын музыка училищезин дооскан. Ол дээрге чоокта чаа-ла хөй кадарыш чораан уруг-дур. Музыка школазының директорунда уран-чүүлдүн бот-тывыңгыр көргүзүглериңге сурагжаан С. Бухтуев ажылдап турар.

Чурукта: Чадаана хоорайның бир кудумчузу.

Ол чижектиг улусчу театрда, кинотеатрларда, эмнелге черлеринде, библиотекаларда, садыгларда, албан черлеринде ажылдап турар кижилериниң хөй кезии тускай эртемниг, дээди, ортумак сургуулдар дооскан, боттарының кылыр чүвезин билир, чонунуң, чуртунуң мурнунда турар сорулгаларны билир, улузунга бараан бооп турар кадрлар: башкылар, эмчилер, садыгжылар болгаш партия, совет ажылдакчылары болур-дур.

Чадаана хоорайның кудумчулары, ылаңгыя партия райкому ол эртен аажок хайныыщкыныг болган: пленум болур-дээн. Колхозтарның даргалары, партия организацияларының секретарьлары, албан черлериниң удуртукчулары хоорайда келген, ол ажыттынарының мурнуу чарында олар ажыл-агыйының айтырыгларын шиитпирлеп алыры-биле ол-бо албан черлеринче, банк салбырында, райүлетпүр комбинатта, күүсекчи комитеттиң кылдистеринде чугаалашкан олурганнар. Ол пленумга районнуң партия, совет органнарының амыдыралы-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээрлер.

Чадаана хоорайның амыдыралынга ол хүн база бир болуушкун—улуг электростанцияны тудуп эгелээн ажылдакчыларның митингизи болур-дур. Ол станция амгы үүрмек 16 станцияны солуп, хоорайның ажылагый черлерин, школа, эмнелге черлерин, кинотеатрларны, клубтарны, чуртталга бажыннарын чырык-биле дээре хандырар. Ооң ажылдакчылары бөгүн чыглып, боттарының үнүн тайбының үнүнге каттыштырып, КНО-нун Кол Ассамблеязының 15 дугаар чыыжында совет төлээлерни баштап чеде берген, амгы үениң эң-не кол айтырыгларының дугайында Совет чазактың политиказын, бодалдарын илередип турар Н. С. Хрущевтуң могаг чок күжениишкинин деткип, делегей кырынга тайбынны, найыралды мөңгези-биле тургузаар төлээде, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында, бужар-бак колониализмни узуткаар дугайында ооң үндүрген саналы бүгү совет кижилериниң күзели деп бодалды илередирибиле ажылчыннар чыылган.

Оларның сөс бүрүзү, оларның күзел бүрүзү—тайбың күш-ажыл, найыралдыг чуртталга болган. Ынчаар чуртаары, ажылдаары солун-дур деп чадааначылар хей-аът кирип турарлар.

О. САГАН-ООЛ.

Тываның хөгжүм-шин театрынга сентябрь 27-де М. Шатровтуң «Революцияның ады-биле» деп шиизиниң белеткели болган. Театрның тыва бөлүү ол-ла хүн В. Көк-оолдуң «Хайран-бот» деп шиизин Бай-Тайга районнуң ыраккы Мөңгүн-Тайгада Мугур-Аксы суурга, ында көдээ интеллигентилерге болгаш «Малчын» колхозтуң колхозчуларынга көргүскен.

Хөгжүм-шин театрының чанында чоокта чаа театр студиязы ажыттынган. Ол хүн ол студияның сургуулдарының расписание ёзугаар ынчээли болган.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязында

Октябрь 5-те кежээки хурал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының октябрь 5-теги кежээки хуралынга беш чурттарның резолюциязының төлевилелин болгаш австрали «әдилгелерни» чугаалажыры үргүлүлээн.

Камбоджаның төлөлекчизи Сон Сан бодунуң чугаазынга ооң төлөлери беш чурттарның резолюциязының төлевилелин хүлөөп-алыры дээш база австралилерниң әдилгелериңге улур бадылаар деп медеглээн.

Индонезияның даштыкы херектер министри Субандрио беш күрүнелерниң резолюциязының төлевилелин хүлөөп алырынче болгаш австрали әдилгелерни хүлөөп албазынче Кол Ассамблеяны кыйгырган. Дөрт улуг күрүнелерниң аразынга харылзааларны болгаш улустар аразының байдалын экижилер дизе ан даштай АКШ биле ССРЭ-ниң аразынга харылзааларны чогумчударынга баштайгы базымны кылган турар ужурлуг деп ол медеглээн. Австралияның әдилгелери боттуг әвес болгаш беш чурттарның төлевилелинге удур уткалыг деп ол чугаалаан.

Дараазында австрали әдилгелерни бадылаашкынга киирген. Ол санал беш чурттарның резолюция төлевилелинге удурланырындан аңыда Парижке болур ужурлуг турган чөвүлел хуралдың үзүлгениниң чылдагаанын Совет Эвилелинге шамнап турар. Австрали әдилгени хүлөөп алыры дээш беш төлөлер (Австралия, АКШ, Англия, Франция, Канада) бадылаан болгаш 45 төлөлер удур бадылаан, а 44 төлөлер (оларның-биле кады социалистиг чурттар) дадагалаан. Ынчангаш Австралияның әдилгези хүлөөп алдынмайн барган.

Беш күрүнелерниң резолюциязының төлевилелин бадылаашкынга киирериниң мурнунда Кол Ассамблеяның даргазы Аргентинаның төлөлекчизинге сөс бөөрге, ол ук резолюцияның төлевилелинде «президент» болгаш «Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы» деп сөстер ийи ангы бадылаттынар ужурлуг деп сүмелээн. Аргентинаның саналын АКШ-тың күрүне секретары Гертер деткөн. Бир әвес «президент» болгаш «Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы» деп сөстер резолюцияга чок болур болза, ол утка-шынар чок апаар деп Индияның, Афганистанның, Непалдың болгаш өске-даа чурттарның төлөлекчилери боттарының саналдарынга демдеглээннер.

Резолюцияның төлевилелинде «президент» болгаш «Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы» деп сөстерни хевээр арттырары дээш 41 төлөлөр (Индия, Индонезия, Афганистан, САР, Гвинея, Гана, Куба болгаш өскелер-даа) бадылаан. Ол сөстерни резолюцияга арттырбас дээш 37 төлөлөр (АКШ, Англия, Франция, Испания, Португалия, Люксембург болгаш агрессчи шериг бөлүгленииишкиннериниң өске-даа чурттары) бадылаан. 17 төлөлөр (социалистиг чурттар, Австрия, Тунис болгаш өске-даа чурттар) бадылаашкындан дадагалзаан.

Резолюцияның төлевилелинден АКШ-тың президентизи болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы деп сөстерни уштур апарган деп Ассамблеяның даргазы каратуразында чарлаан.

Ынчан баарга премьер-министр Неру резолюцияны сүмелээн беш чурттарның мурнундан чүве чугаалааш, резолюцияның ындыг төлевилели баштайгы утказындан хажыттынган деп медеглээн. Ынчангаш резолюция ындыг хевирлиг болур болза ону деткип шыдавас бис, ооң ужурундан ону дүжүрүп тур бис деп Неру чугаалаан.

Октябрь 6-да эртенги хурал

НЬЮ-ЙОРК. Октябрь 6, (СЭТА). Нью-Йорктуу-биле 10 шак 58 минута (Москваныы-биле 17 шак 58 минута) турда КНО-нуң Кол Ассамблеязының октябрь 6-да эртенги пленарлыг хуралы ажыттынган.

Хуралга ниити политиктиг чугаалажылга үргүлчүлээн.

Бир дугаарында Иракты даштыкы херектер министри Хашим Джавад санал берген. Ооң чугаазында улуг кичээнгей колониализмге удур болган. Африканың чаа күрүнелерин КНО-га хүлөөп алган дугайында чугаалап тура Джавадтың айытканы болза, дарлаттырган улустарның политиктиг хамаарышпас чорукту чедип ап турары — ол дээрге, национал хосталгаларын казыттырган бүгү чурттарның чайлаш чок баар ужурлуг оруу болур-дур.

Бөгүн делегейде хамаарылгалыг күрүнелериниң турып турары болгаш ындыг байдалды күш-биле хевээр арттырарынче угланган күжениишкиннер болза, делегейде үскүлежиишкиннерниң кол чылдагааны болуп артып келген болгаш артып-даа турар деп ол үргүлчүлээн.

Тайбынче болгаш чөптүг чорукче бодунуң чүткүлүнге улустарның амты Ассамблеязы болза, үскүлежиишкиннериң ол кол чылдагааның чайладыр болгаш даштыкының тергиидээшкининиң адаанда ам-даа качыгдап турар миллион-миллион кижилерни камгалап алыр сорулга-биле доп-дораан коллективтиг хөделири әргежок чугула деп ирак төлөлерниң баштыны медеглээн. Колониализмни узуткаар база колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту доп-дораан тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының саналы шылгарангай ужур-дузалыг болуп турар дээрзин Иракты төлөлекчизи демдеглеп турган. Кижи төрелгетеннин төөгүзүнде бо берге үеде колония болгаш чартык колония чурттарның база улустарның хосталгазы делегей ниитилелинде үскүлежиишкиннериң болгаш чөрүлдөөлериниң кол чылдагаанларын чайладырынга аажок улуг салыышкын болур деп ол чугаалаан.

КНО — тайбыңның ёзулуг чепсээ болган турар кылдыр бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылырынче сессияның киржикчилерин кыйгырбышаан, ирак төлөлерниң баштыны делегейде дүшкүүрлүг чорукту болдуруп турар айтырыглар сессияның мурнунда тургустунганын айытган. Ындыг айтырыглар: Каттышкан Нациялар Организациязынга КУР-нун төлөлелге әргезин казааны; Барыын Ириында Голландияның әжелөөшкининиң үргүлчүлеп турары; Алжирде дайын; Оманда демисел; паластин айтырыы болгаш Конгода байдал болур.

Алжир айтырыынга доктаагаш, Иракты даштыкы херектер министри француз чазактың Алжирде үүлгедиин буруу шапкан болгаш алжир айтырыынга хамаарыштыр шиитпирлиг базымнарны кылырынче Кол Ассамблеяны кыйгырган. Алжирде дайын болза Францияның черле НАТО-дан, ылангыя Каттышкан Штаттардан хамаарылгалыын демдеглеп турар фактыже кичээнгейни ол көрүндүрген. Алжирге барык 750 муң кижиге санаттынып турар армияны мөөнеп, НАТО-нуң чурттарындан материалдыг болгаш моральдыг дузаламчыны ажыглавышаан, Франция Алжирде национал-хосталгалыг шимчээшкинни күш-биле базарын оралдажып турар. Ынчалзажок ол оралдажыышкыннар бууразшкынче киир чыгаттырган деп Иракты төлөлекчизи медеглээн.

Ассамблея алжир айтырыын чөптүг ёзу-биле демократтыг шиитпирлээрин тывар үе келген деп Джавад демдеглеп турган. Моон-биле холбаштыр Иракты даштыкы херектер министри чуртка санал алыышкынын КНО-нуң хайгааралы-биле чорудар дугайында алжир чазактың саналын деткөн.

Ооң дараазында Иракты төлөлериниң баштыны паластин айтырыын болгаш Ортаакы Чөөн түкте байдалды тайылбырлап чугаалаан.

Арави ортулуктуң мурнуу кезээнде байдалче шилчээш, Иракты даштыкы херектер министриниң демдеглээни болза, колониялыг чурттар XIX үүс чылда боттарының тургузуп алган контролюн болгаш тергиидээшкинин адаа мөнгежидер дээш национал-хосталгалыг шимчээшкинни күш-биле базарын үргүлчүлеп турар. Сөөлгү беш чылдарның дургузунда Оманның улузу бодунуң дарлакчыларынга удур тура халыышкынын үргүлчүлеп, англи колониалдыг әжелелге удур демисежип турар. Англичаннар амгы шериг техниказының дузазы-биле оларны базып-даа, тиилелгени чедип аппаа шыдавааннар.

Арави ортулуктуң мурнуу кезээнде девискээрлерге англичаннарның турып турарының юридиктиг кандыг үндезин барымдаазы барыл дээр дугайында айтырыгны көөрүнче кыйгырыгларны Каттышкан Нациялар Организациязының хамаан чок чүве кылдыр көргенин Джавад буруу шапкан.

Иракты даштыкы херектер министри Бельгияның Конгода агрессиязын шиитпирлиг буруу шапкан болгаш ук чуртта байдалдың баксыраанын дээш кол харыысалганы ол чүктээр ужурлуг деп демдеглээн. Хамаарышпас чорук бельги салдардан болгаш өнчүк-чөнгөөден бисти туюлунга чедир хостап албаан дээрзин конго улус кончуг дүргени-биле бүүреп көрген деп демдеглээш, Джавадтың медеглээни болза: хамаарышпас чорукту тывыскан соонда дораан-на болган харааланчыг өнчүк-чөнгөөлерни конго шеригни командылап турган бельги офицерлериң күткүп үндүрген дээрзинге чигзиниг чок болган. Конгога бодунуң эрге-чагыргазын база катап дөгөөр арганы Бельгияга ол чылдак берген. Ындыг үүлгедиглер Катангада мырыңай тода илерээн. Катанганы башкаландырар дээш шимчээшкинни бельги чазак өскүткен болгаш бүрүү-биле деткөн.

Бир әвес Бельгия Конгога хевээр арттарын күзеп турган чүве болза, ук чуртка хамаарышпас чорукту ол тывыспайн баар ийик дээр чүвени Бельгияның төлөлекчилери бадыткап турар-дыр деп Иракты төлөлекчизи үргүлчүлээн.

Ол бадыткаашкынга харыы мырыңай бөдүүн. Бельгия хамаарышпас чорукту конго улуска белек кылдыр хайырлаар бис деп саналды киирбөөн. Африк национализмниң өзүп турар шимчээшкининиң чылдаганында олар ону кылыр ужурга аргажоктун кырындан бөөр ужурга таварышкан үүлдерни берипкеннер, ынчалзажок ооң-биле кады чурттуң бойдус байлактарының хөй нуруузу бар байлак Катанга можуну былаап алгаш, боттарының экономиктиг тергиидээшкинин мөнгежидерин олар оралдашканнар.

Конго дугайында Кол Ассамблеяның онза сессиязының хүлөөп алган резолюциязын Джавад деткөн.

Чамдык күрүнелер экономика талазы-биле боттарының колониалисчи тергиидээшкинин хевээр арттырып алыр дээш күжениишкиннерни доктаамал салып турар деп Джавад айытган. Бир әвес экономика талазы-биле колонизацияны сандарадырын чорутпас чүве болза, чамдык күрүнелериниң политиктиг хамаарышпас чорукту чедип алырының ужур-дузазы улуг әвес болур деп ол демдеглээн. Бүгү-ле аныяк күрүнелериниң экономиктиг курлавырларын колониалисчи ёзу-чурум-биле дээрбедеп турар чорукту соксадыр арганы база экономиктиг хөгжүлдеге боттарының хууда оруун болгаш арга-методтарын шилип алырының хостуун оларга тыпсырын ирак төлөлерниң баштыны негеп турган.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында 1959 чылдың сентябрь 18-те совет санал, бир-тээ чепсегленииишкинни дүжүрери бистиң үениң политиктиг кризизин шиитпирлээриниң кара чаңгыс аргазы болуп артып турар чүве болганда, делегейниң дыка хөй черлеринге улуг деткимчени алган.

Ынчангаш ооң ужурунда келир үениң цивилизациязы бирги әзлчегде чепсегленииишкиннинің амгы эндере бүлүрүүшкүнүн соксадыр шиитпирни тыварынга бистиң аргалыыстан хамааржып турар деп чугаалаар болза хөөрем чок болур деп Джавад үргүлчүлээн. Эртем, техниканын аажок улуг чедиишкиннери-биле, делегейниң дыка хөй черлеринде революциялар болгаш хосталгалыг дайыннар-биле, капитализмден социализмче шилчиишкин-биле база экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң аажок улуг негелделери-биле характерлеттинип турар дүрген өскерлиишкиннерниң үезинде — ындыг үеде чепсегленииишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээр чорук кижи төрелгетеннің мурнунга аажок улуг перспективаларны ажыдып берип турар, бир әвес бо талазы-биле чедимче чок чорук болу бөөр болза, цивилизацияның чок болганы ол болур ийик деп чүве илден.

Коргуушкунну ажып эртип турган, тайбыңны чедип алырының аргазы болза, бистиң бодалывыс-биле алырга, чепсегленииишкинни дүжүреринде болуп турар. Чепсегленииишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында совет саналдарны мөөн чазаамның деткип турарының ужуру-даа бо-дур.

Делегейниң амгы политиказында кол айтырыг болза тайбыңны камгалап алыры болур деп ирак төлөлекчи үргүлчүлеп чугаалаан. Бир әвес делегей тайбыңның айтырыынче дидими-биле көрүүрүн күзөөр чүве болза, — а ол дээрге, чурттарның аразында харылзааларны хораннап турар хөй санныг айтырыгларны шиитпирлээриниң ёзулуг кара чаңгыс оруу-дур, — делегей янзы-бүрү политика болгаш социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының оруун барымдаалап чоруур ужурлуг. Моон ужурунда, ол дээрге, байдалдардан хамааржып турар түр үениң политиказы әвес, а улустарның хайыкзёзынының аразында харылзааларның хөгжүлдезинде ниити шугумдур.

Иракты даштыкы политиказы, чогум утказы-биле алырга, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказы болуп турар деп Иракты төлөлекчизи медеглээн.

Ооң дараазында Ирландияның даштыкы херектер министри Эйкен, Норвегияның даштыкы херектер министри Ланге санал бергеннер.

БЕРЛИНГЕ БОЛГАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Герман Демократтыг Республиканың 11 чыл болган оюнга турааскаал кылдыр ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Демократтыг Германияның Национал фронтузунуң национал Чөвүлелиниң чыылдырган байырлыг хуралы Берлинге болган.

ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы О. Гротеволь, Улус Палатазының даргазы И. Дикман, Демократтыг Германияның Национал фронтузунуң национал Чөвүлелиниң даргазы профессор Э. Корренс, ГСПЧ ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, Күрүне Чөвүлелиниң база Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң кежигүннери, Германияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары М. Рейман, демократтыг партиялардың болгаш массалыг организацияларның удуртукчулары байырлыг хуралдың президиумунда олуттарга олурупкан.

ГСЧП ТК-ның бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт байырлыг хуралга чедип келген.

Профессор Э. Корренес хуралды ажыткаш, улуг байырлалды холбаштыр ГДР-ниң чонунга байыр чедиргеп.

Ооң дараазында ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Отто Гротеволь кайгамчык байырлалга турааскаал кылдыр чүве чугаалаан.

Бодунуң чугаазында О. Гротеволь-луң демдеглээни болза, КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязына ГДР-ниң киирген бижиинде ийи герман күрүнелерге чепсегленииишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің база оларны нейтралдыг болдурарының тодаргай планын айытган. Ол саналдар болза, Совет Эвилелиниң киргени, тайбыңның болгаш чепсегленииишкинни дүжүреринің улуг программазынга немелде болур.

Чугаазының түүнелинге ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының медеглээни болза, бүгү делегейде ышкаш, Герман Демократтыг Республикада база-ла болуушкуннарның хөгжүлдези тайбынче, улустар аразынга кайы-кайызын билчиринче, чаагай байдалче болгаш социализмче тиилелгелиг бар чыдар.

Грек болгаш делегейниң хөй-ниитизинге М. Глезостуң кадайының чагаазы

АФИНЫ. (СЭТА). Манолис Глезостуң кадайы — Тассия Глезу Грециянның болгаш делегейниң хөй-ниитизинге чагаа бижээш, ужур-дүрүм чок истеп-сүрүүшкүнге таваржып турар Глезосту хостаарының херээнге деткимче кылырынче кыйгырган. Келдерел көргүзериниң дугайында Глезостуң билдириишкини келдерел чөвүлелинде чыдарын Тассия Глезу медеглээн.

Грециянның болгаш делегейниң хөй-ниитизинің бо үеге чедир берип турган шиитпирлиг деткимчезинге бодунуң четтиргенин илереткеш, Тассия Глезу хөй-ниити ам-даа болза дузалаар дээрзинге идегелин илереткен.

Алжирге тайбың дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Чурттуң бүгү-ле аныяктар шимчээшкиннерин, профэвилел болгаш демократтыг организацияларын Францияның студентилериниң национал эвилели Алжирге тайбың дээш национал манифестация-шимчээшкинни октябрьның төнчүзүнде организастаарынче кыйгырган.

Кыйгырыгда чугаалааны болза, «Алжирде дайын Францияның келир үезин буза шаап, делегейде ооң ат-алдарын кайы хире куду базып турарын аныяктар анаа-ла көрүп олурарын күзевейн турар. Француз аныяктар болгаш ол чурттуң демократтыг күштери Алжирде дайынны эң-не шиитпирлии-биле буруу шаап көрүп турарын бүгү делегейниң улустары билзиннер» деп кыйгырыгда демдеглээн.

Өскерликчи Мобуту күштер чыып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Конгода командыаал черинің чуртта «кара чаңгыс боттуг күш» деп ужур-дүрүм чогу-биле хүлөөп көрүп турары конго үймээнчилериниң баштыны Мобуту болза Лумумбаның дүрүм ёзугаар чазаанче болгаш ол премьер-министрни деткип турар парламентиже шиитпирлиг халдаашкынны кылыр дээш күш белеткеп турары информация агентилелдериниң медеглелдериниден билдинип турар.

Колонизаторларның чалчазы Мобуту амдыгаа чедир-ле эрге-чагырганы долузу-биле эжелеп алырын диттикпейн турган. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизинин чугаалап турарын ёзугаар алырга, Лумумба дээрге «Конгода дыка салдарлыг политиктиг кижи болуп турар», ынчангаш ооң дайзыннарының чаңгызы-даа «сөөлгү сегиржип алыышкынны кылырына четчир күш чок» деп санап турарлар. Ынчалза-даа Мобуту ындыг сегиржип алыышкынга белеткенип турар.

Брюссельге ажылдап кылган планнарны ёзугаар ол бодунуң агшериин эде организастаарынче эгелеп кирипкен. Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилелдиң айытканын ёзугаар алырга, «ол конгожу диктатор КНО-нуң шериглеринде турар шериг талазы-биле тускай эртемниглериниң сүмелеринге даянып алгаш, бодунуң эрге-чагыргазын тургузарын ораддажып турар». Мобуту болза КНО-нуң шериг чөвүлекчилериниң дузаламчызы-биле 20 муң кижилиг шеригни тургузар деп агентилел медеглээн.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

деп кинону көрүнер.

Фотоэтюд. Фото С. Феоктистовтуу.

Биске дыннадып турары

СОЛУН КЕЖЭЭ

Чоокта чаа Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем чеди чыл школазынга өөреникчилериниң «дужут» деп кежээзи болган. Школаның коридорунда кызыл пөс-биле шып каан столдарында ногаларны: арбуз, согуна, помидор, тыква, картошка аймаан болгаш кукуруза, арбай сыптарын делгеп каан.

Кежээ школаның байырлалдыг шугум чыскаалы-биле эгелээн. Анаа өөреникчилериниң чайгы дыштанылгазында кандыг ажыл кылганының түүнелин көргүскен. 5—6 класстарның өөреникчилери Артына Вася, Л. Ким-оол чайгы дыштанылгада төрээн колхозунга 225-ген эвээш эвес күш-хүнүн ажылдааннар.

ХОВУ ТУРЛААНДА КОНЦЕРТТЕР

Ол-ла районнуң «Кызыл тук» колхозтуң Улуг-Ажык хову турлааанда тараа ажаап алышкынында ажылдышчилериниге Бүрен-Аксының эге школазының өөреникчилери солун концерт көргүскеннер.

• • •

Бай-Тайга районнуң Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозунуң ажылдышчилериниге, сүт-бараан фермаларынга болгаш малчынларынга областың хөгжүм-шин театрының артистери оюн көргүзүп чораанар.

Хоорайга бирги чер дээш

Суббота болгаш дыштаныр хүнерде Кызылга бирги чер дээш хөл шыдыраа маргылдаазының ийиги, үшкү салыглары болган.

Ийиги салыгда бирги разрядчы Ондар-биле үшкү разрядчы Чамзырынның ужуражыышкыны барык-ла деп чоруп турган. Ынчалза-даа оюн сөөлзүреп келгенде Чамзырынның курлап алган «дарызы» четпейн барган болгаш частырыг кылгаш, уттурар ужурга таварышкан. Корешников—Азанчевскийни, Чыргал-оол—Полчаниновту уткан. Хоочун шыдыраачы Биче-оол—Хертекти, Шишигин—Берковичини уткан. Делгер-оол болгаш Чамзырай олар барык-ла улустуң ең сөөлүнге чедир олурып келгеш, хайымга дүгурушканнар.

Үшкү салыгда бирги чедиишкинни база-ла Ондар алган. Ол Куулар-ны чүгле 12 көшкеш, дүжүп бөөринче албадапкан. Чамзырың база эрес ойнаан. Ол бирги разрядчы Берковичини уткан. Биче-оол—Чыргал-оолду, Корешников—Хертекти, Азанчевский—Делгер-оолду, Шишигин — Чамзырайны уткан. Шишигин болгаш Ондар бирги салыгда соңгаарлаткан оюнун катап ойнааш, хайым болганнар.

Үшкү салыгның соонда Шишигин болгаш Ондарның кайызы-даа 2,5—2,5 санныг, Биче-оол, Азанчевский, Корешников олар ийи-ийи саннарлыг. Корешниковтуң Чамзырай-биле чедир ойнаваан салыы база бар. Ам дээрезинде Хертек чаңгыс-даа сан албаан, а бирги разрядчы Чамзырай чүгле 0,5 санныг болуп турар. Бөгүн соңгаарлаттынган оюнларны чедир ойнаар.

Областа АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн областа булуттагылап каап турар, чамдык черлерге чаъс-харлыг хүн болур. Хат өй-тавында, барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температураазы: областа—3—8, а Кызылга—6—8 градус чылыг.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-ниң 30 чылы» (улуг залга): **«Чагаалар келирин мананар»** —12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда, биче залга: **«Дээрги 420»** —5, 7, 9 шактарда, 1-ги кезээ.

«Каа-Хем»: «Муң шырайлыг кижи»— 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«Восток»: «Ханна»—3.15, 5.15, 7.15 9.15 шактарда.

Канчаар чунарыл?

Ажылдан чаныып келдиңер. Бодунарга чыпшырып алгаш келген хир болгаш довурак-доозунуларны чок кылыр төлөөде, дораан чунар ужурлуг силер.

Чунарда хөйленги уштуп алза эки. Хөйлен-биле чунар ужур таварышканда, ооң моюндуруунуң өзктерин чешкеш, чеңнерин эки сывырып алыр:

Кончуг хирленген холдарны чуурда, холдар дурбүүр херекледи азы щёткаңы, база чылыг сугну ажыглаар. Кажан холдарын арыглап алгаш мойнун болгаш арнын чуур.

Серии суг-биле эгиннерни болгаш хөректи чуурга кончуг эки: ол, организмни сергедип быжыглап турар.

Эртен туруп келгеш ол ышкаш эки чунары әргежок чугула.

Ие бүрүү боттарының уругларын кара-чажыдан эгелөөш-де арыг-шевер чорукка өөредир ужурлуг. Ол чорук чаңчыл болуп, бүгү амыдыралының дургузунда артар.

Үш, дөрт хардан эгелөөш-ле бичии уругларны боттары эки чунар кылдыр өөредир херек.

Уругларны эвээш дээрге-ле хүнде ийи удаа чуур херек: эртен, кажан олар оттуп келири билек-ле, кежээ удуур мурнунда; уругну чуур санында чүгле холдарын, арнын эвес, база мойнун, кулактарының артын база чуур болгаш соок сугга чунар кылдыр чоорту өөредир ужурлуг. Холдарын болгаш мойнун саваңнап чуур херек.

Чемненир мурнунда холдарын саваңнап чуур кылдыр уругларны өөредири әргежок чугула, ону күүсетпөөн шаанда столга олурарын болгаш чемненирин оларга чөпшөөреп болбас.

Уругларның дыргактарын болгаш бажының дүгүн үргүлчү кыскаладыр кезип турар. Арыг-шевер болгаш силиг болур чорукка уругларны чанчыктырар чорук оларның кадыын камгалап быжыглаар херекке дузалаар.

ТЫВА ОБЛАСТЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОНИАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура-амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00938. Чагыг № 2647. Культура әргелелиниң типографиязы.